

Kanniainen Jenna

Opettajien käsityksiä alakoulun seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta

Pro gradu -tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Luokanopettajan tutkinto-ohjelma
2022

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Opettajien käsityksiä alakoulun seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta (Jenna Kanniainen)

Pro Gradu -tutkielma, 51 sivua, 1 liitesivua

Marraskuu 2022

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on selvittää alakoulun opettajien käsityksiä seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta. Näiden käsitysten avulla on mahdollista tuoda esille, miten opettajat määrittelevät ja toteuttavat seksuaalikasvatusta. Tutkielman tavoitteena on lisätä tietoisuutta seksuaalikasvatuksesta ja lapsen seksuaalisen kehityksen tukemisesta. Aiheena seksuaalikasvatus on ajankohtainen ja tarpeellinen, sillä seksuaalisuudesta on tullut entistä julkisempi ja avoimempi aihe. Yhä nuoremmilla lapsilla on mahdollisuus käyttää älylaitteita ja sosiaalista mediaa, jossa materiaalia seksuaalisuudesta ja seksistä on tarjolla enemmän kuin koskaan aiemmin.

Tutkimus on toteutettu laadullisin menetelmin, fenomenografisella lähestymistavalla, sillä tarkastelun kohteena on ihmisten käsitykset ja kokemukset tutkittavasta ilmiöstä eli alakoulun seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta. Tutkimuksen aineisto koostuu yhdeksän alakoulussa työskentelevän opettajan vastauksista, jotka on kerätty sähköisellä kyselylomakkeella. Aineisto on analysoitu fenomenografisella analyysimenetelmällä.

Tutkimuksen tulosten mukaan opettajien käsitys seksuaalikasvatuksesta vaihtelee, mutta suurin osa kokee sen olevan kokonaisvaltaista ja seksuaalisuus nähdään merkittävänä osana jokaista ihmistä. Opettajien määrittelemät seksuaalikasvatuksen sisällöt ovat linjassa opetussuunnitelman kanssa, mutta ohjeistukset ovat opettajien käsitysten mukaan melko tulkinnanvaraisia ja ne tarvitsivat tarkennusta siihen, miten asioita käsitellään ikätasoisesti lasten ja nuorten kanssa. Lähes jokainen opettajista kokee tarvitsevansa lisää tietoa tai taitoa seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen. Tulokset osoittavat, että koulujen toimintakulttuurissa huomioidaan seksuaalikasvatus hyvin vähän ja koulut tarvitsivat selkeämmän mallin tai ohjeistuksen seksuaalikasvatukselle, mikä tukisi opettajien työtä ja seksuaalikasvatuksen toteuttamista.

Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää käytännön opetus- ja kasvatustyön kehittämiseen alakoulussa. Tämän tutkimuksen myötä toivon avoimen ja myönteisen ilmapiirin lisääntyvän lasten ja nuorten seksuaalikasvatuksen ympärillä.

Avainsanat: seksuaalikasvatus, seksuaalisuus, käsitykset, opettaja

Sisältö

1 Johdanto.....	4
2 Seksuaalisuuden määrittelyä.....	8
2.1 Seksuaalisuus.....	8
2.2 Seksuaalinen kasvu ja kehitys.....	9
2.3 Seksuaalioikeudet	12
3 Seksuaalikasvatus.....	14
3.1 Seksuaalikasvatuksen käsite	14
3.2 Seksuaalikasvatuksen tavoitteet.....	16
3.3 Seksuaalikasvatus opetussuunnitelmassa.....	16
4 Tutkimuksen tavoite ja toteutus	18
4.2 Fenomenografia	18
4.3 Tutkimusaineisto.....	19
4.4 Aineiston analyysi	20
4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	24
5 Tutkimustulokset	26
5.1 Opettajien määrittelemä seksuaalikasvatus.....	26
5.1.1 Lasten ymmärrys	26
5.1.2 Alakoulun seksuaalikasvatuksen sisällöt.....	27
5.1.3 Seksuaalikasvatuksen tarve ja tavoitteet	29
5.2 Seksuaalikasvatuksen toteuttaminen osana kouluarkea	33
5.3 Opettajien kokemat valmiudet seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen	38
5.3.1 Opetussuunnitelma seksuaalikasvatusta ohjaamassa	39
5.3.2 Haasteet ja vahvuudet seksuaalikasvatuksessa	40
Pohdinta	43
Lähteet	48
Liite 1	52

1 Johdanto

Seksuaalisuudesta on tullut tänä päivänä entistä avoimempi ja julkisempi aihe. Esimerkiksi uutisissa ja sosiaalisessa mediassa aihe on ollut pinnalla lähivuosien aikana. ”Lapset ovat aina koetelleet sukupuoliroolien rajoja, mutta viime vuosina sukupuolen ja seksuaalisuuden pohtimisesta on tullut avoimempaa”, kertoo alakoulun opettaja Mervi Morgan Helsingin sanomien julkaisemassa artikkelissa (Palkoaho, 2022). Perinteisesti on ajateltu, että seksuaalisuus ei kosketa alakouluikäisiä tai sitä nuorempia lapsia ja seksuaalikasvatus kuuluu vasta murrosikäisille lapsille. Nykykäsityksen mukaan seksuaalisuus koskee myös lapsia, sillä seksuaalisuus on ominaisuus, joka kulkee mukana ihmisen koko elinkaaren ajan (Maailman terveysjärjestö [WHO], 2010, s.16). Lapsella on oikeus ikätasoiseen seksuaalikasvatukseen ja tietoon.

Seksuaalisuuden ilmauksia näkyy nykykulttuurissa arkipäiväisesti esimerkiksi mainonnassa, viihteessä, musiikissa ja pukeutumisessa. Yhä nuoremmat lapset pääsevät itsenäisesti käyttämään älylaitteita ja sosiaalista mediaa, johon liittyy riski altistua ikätasoon sopimattomalle sisällölle. Koulussa seksuaalisuus voi ilmetä muun muassa ihastumisina, kysymyksinä ja kommentteina. Tutkimusten mukaan seksuaalista häirintää ja sukupuolittuneita ja seksualisoituneita valtasuhteita esiintyy jo pienten lasten vertaissuhteissa (Huuki, 2016). Seksuaalisuuteen voi liittyä myös häpeää, hiljaisuutta, vääriä uskomuksia ja stereotyyppioita (Väestöliitto, 2019).

Perusopetuksen opetussuunnitelman (2016) mukaan lasten ja nuorten ymmärrys omasta seksuaalisuudesta ja sukupuoli-identiteetistä kehittyy nimenomaan peruskouluaikana. Perusopetuksen tehtävä on tarjota kaikille mahdollisuus turvalliseen kasvuun ja kehitykseen ympäristössä, jossa toimintaa ohjaavat tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden arvot. (Opetushallitus [OPH], 2016, s.14–16, 28.) Näiden tavoitteiden huomioimisen kannalta on tärkeää, että opettajat toteuttavat koulussa seksuaalikasvatusta ja tietävät seksuaalisen kehityksen vaiheista. Opetuksen lähestymistapaa kutsutaan opetussuunnitelmassa sukupuolitietoiseksi (OPH, 2016). Sukupuolitietoinen koulu edistää sukupuolten tasa-arvoa sekä lisää tietoa ja ymmärrystä sukupuolten moninaisuudesta. Opettajien tehtävänä on luoda lapsille ja nuorille turvallinen oppimisympäristö ja tukea oppilaiden oman identiteetin rakentumista (OPH, 2016). Seksuaalikasvatuksen avulla voidaan lisätä yhdenvertaisuutta kouluissa (Terveystieteiden ja hyvinvoinninlaitos [THL], 2016, s.47).

Valitsin tutkielman aiheeksi opettajien käsitykset seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta alakoulussa, sillä haluan tutkia aihetta, jonka koen kiinnostavaksi ja itselleni hyödylliseksi.

Omat kokemukset seksuaalikasvatuksen puutteellisuudesta ja opintojen aikana opetusharjoittelussa ensimmäisen luokan oppilaille pitämät oppitunnit ihmisen kehoon, lisääntymiseen ja turvataitoihin liittyen ovat herättäneet kiinnostuksen perehtyä seksuaalikasvatukseen syvemmin. Seksuaalikasvatus ei omien kokemuksieni mukaan ole ollut peruskoulussa monipuolista, vaan se on keskittynyt lähinnä yläkoulun muutamaa terveystiedon tuntiin ja raskauden tai seksitautien ehkäisyyn (WHO, 2010, s.3). Koulujen seksuaalikasvatuksen laatu on herättänyt myös huolta. Seksuaaliterapeutti Tiina Vilponen korostaa, että seksuaalikasvatus pitäisi aloittaa jo päiväkodissa (Terävä, 2021). Vilponen on huolissaan siitä, että koulujen seksuaalikasvatus on edelleen liian epätasalaatuista Suomessa eikä lasten kanssa työskentelevillä ole riittävästi tietoa ja taitoa kertoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista kattavasti ja ymmärrettävästi (Terävä, 2021). Koulun ja luokanopettajien tarjoamalla seksuaalikasvatuksella on mahdollista antaa taitoa ja tietoa terveiden ihmissuhteiden ylläpitämiseen, opettaa turvataitoja suojaamaan esimerkiksi seksuaaliselta hyväksikäytöltä, vähentää lähisuhdeväkivaltaa ja homofobiaa (Goldfarb & Lieberman, 2021, s. 22). Nämä ovat yhteiskunnallisesti hyvin tärkeitä ja ajankohtaisia teemoja, sillä esimerkiksi moninaisuus perheissä ja parisuhteissa on yhä yleisempää ja seksuaali- ja hyväksikäyttöririkokset ovat olleet pinnalla lähivuosina.

Tulevana luokanopettajana haluan oppia ja tutkia lisää sekä löytää työkaluja seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen. Omissa luokanopettaja opinnoissa ei ole käsitelty varsinaisesti seksuaalikasvatusta ollenkaan, mutta koulutuksessa on pohdittu tasa-arvoon ja sukupuoleen liittyviä kysymyksiä. Tiedon ja osaamisen kartuttaminen jää pitkälti jokaisen opettajan omalle vastuulle. Jos opettaja esimerkiksi kokee seksuaalisuudesta puhumisen vaikeana, saattaa hän omalla toiminnallaan antaa tahattomasti sellaisen kuvan, että seksuaalisuus on asia, josta ei puhuta. Opettajalla onkin ratkaiseva rooli seksuaalikasvatuksen onnistumisessa (Bildjuschkin, 2015). Pelot ja väärät käsitykset voivat tehdä seksuaalikasvatuksesta haastavaa (WHO, 2010).

Nykyään puhutaan seksuaalikasvatuksen rinnalla myös kehotunnekasvatuksesta, jolla tarkoitetaan pienten lasten seksuaali- ja turvataitokasvatusta (Väestöliitto, 2022). Väestöliiton (2022) mukaan sanat seksuaalisuus ja lapsi yhdessä herättävät helposti voimakkaita tunteita, joten kehotunnekasvatus-termiä on helpompi käyttää. Ymmärrettävästi seksuaalisuus ja seksuaalikasvatus voi olla aiheena hyvin sensitiivinen niin opettajalle kuin oppilaillekin. Vanhempien, opettajien ja muiden kasvattajien on kuitenkin tärkeää tietää, mitä oppilaat ajattelevat seksuaalisuudesta ja mikä on eri ikävaiheisiin tyypillistä seksuaalista käytöstä, jolloin seksuaalisuuden kehittäminen voidaan tukea oikealla tavalla.

Haluan tuoda tutkimuksen avulla esille alakoulun seksuaalikasvatuksen nykyistä tilaa. Tutkimusta tarvitaan tämänhetkisestä keskustelusta ja ajankohdasta johtuen, jota esimerkiksi aiemmin esiin tuomani uutiset heijastavat. Pyrin tutkimuksen avulla selvittämään opettajien käsityksiä seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta alakoulussa. Näiden käsitysten avulla on mahdollista tuoda esille, miten opettajat määrittelevät ja toteuttavat seksuaalikasvatusta sekä pohtia mahdollisesti millaista jatkotutkimusta aiheesta olisi hyvä tehdä. Tutkimuksen tavoitteena on myös lisätä tietoisuutta seksuaalikasvatuksesta ja lapsen seksuaalisen kehityksen tukemisesta.

Seksuaalikasvatus on kuulunut WHO:n (2010) mukaan Euroopassa koulujen opetusohjelmiin jo 1970- ja 1980-luvuilta asti. Seksuaalikasvatusta on toteutettu Euroopassa kauemmin kuin missään muualla maailmassa. 2000-luvun alussa etenkin Yhdysvalloissa, joissakin kehitysmaissa ja Itä-Euroopan maissa seksuaalikasvatus on keskittynyt pääasiassa tai yksinomaan sukupuoliyhdyntästä pidättäytymiseen ennen avioliittoa. Euroopassa seksuaalikasvatuksen tavoitteena on ensisijaisesti keskittyä henkilökohtaiseen kasvuun kuin ongelmien ratkaisemiseen tai niiden ehkäisyyn. Erot seksuaalikasvatuksen tavoitteissa johtuvat erilaisista historiallisista, kulttuurisista ja sosiaalisista syistä. (WHO, 2010, s.10, 12.)

Lasten seksuaalikasvatuksen nykytilaa Suomessa on kartoitettu Laseke-tutkimushankkeessa, joka toteutettiin vuosina 2013 ja 2014 (Carriatore & Ingman-Friberg, 2016). Tutkimushankkeessa käsiteltiin 0–6-vuotiaiden, eli alle kouluikäisten lasten seksuaalisuuteen ja seksuaalikasvatukseen liittyviä asioita (Carriatore & Ingman-Friberg, 2016). Muut aiemmat tutkimukset keskittyvät taas lähinnä yläkouluun, jossa seksuaalikasvatusta toteutetaan osana terveystiedon oppiainetta ja opetuksen sisältö on määritelty tarkemmin (ks. Kontula & Meriläinen, 2007; Liinamaa, 2005). Alakoulun seksuaalikasvatusta on tutkittu Suomessa niukasti, muutamia opinnäytetöitä lukuun ottamatta. Kansainväliset tutkimukset tukevat käsitystä siitä, että seksuaalikasvatusta ja tietoa seksuaalisuudesta tulisi tarjota suunnitelmallisesti jo alakouluikäisille lapsille (Depauli & Plaute, 2018; Goldfarb & Lieberman, 2021, s. 22; Unesco, 2018).

Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos (2016) on päivittänyt sosiaali- ja terveysministeriön julkaiseman Edistä, ehkäise, vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman vuosille 2014–2020. Siinä esitetään tavoitteita ja toimenpiteitä, jotka on suunnattu muun muassa päättäjille ja opetustoimelle varhaiskasvatuksesta korkeakouluihin saakka. Lapset ja nuoret ovat yksi toimintaohjelman painopisteistä. Aikaisemman toimintaohjelman aikana on saatu merkittäviä uudistuksia aikaan, mutta tehtävää on vielä runsaasti. (THL, 2016.) Seksuaalikasvatuksen

edistämiseen on siis havahduttu ylemmiltä tasoilta, minkä voi tulkita johtuvan siitä, että seksuaalikasvatus nähdään tärkeänä asiana, jota halutaan kehittää.

2 Seksuaalisuuden määrittelyä

Tässä luvussa määritellään seksuaalisuuden käsite sekä siihen liittyvät lähikäsitteet seksuaalinen kasvu ja kehitys sekä seksuaalioikeudet, jotta lukijan on mahdollista saada yleiskäsitys seksuaalisuuden monimuotoisuudesta. Seksuaalisuutta tarkastellaan ja määritellään tässä tutkimuksissa eri lähteiden kautta, jotka täydentävät toisiaan.

2.1 Seksuaalisuus

Seksuaalisuus on ihmisyyden keskeinen ominaisuus, joka on ihmisessä ikätasoisesti koko elämänkaaren ajan (Aho ym., 2008; Väestöliitto, 2022; WHO, 2010, s.16). Seksuaalisuus on jokaisessa ihmisessä läsnä oleva arvokas voimavara ja rikkaus, joka on osa terveyttä ja hyvinvointiamme (Riihonen ym., 2015). Seksuaalisuus on osa minäkuvaa ja siihen kasvaminen alkaa jo syntymästä (Kaasinen, 2016, s.287). Seksuaalisuuteen kuuluu oman seksuaali-identiteetin etsiminen (Ilmonen & Korhonen, 2016, s.110). Ihmisen seksuaalisuus on jokaisen henkilökohtainen, yksilöllinen ja ainutlaatuinen ominaisuus (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2015).

WHO:n määritelmän mukaan seksuaalisuus käsittää sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolit, seksuaalisen suuntautumisen, mielihyvän, erotiikan, sukupuolisuhteet ja lisääntymisen (WHO, 2010, s.16). Väestöliiton Seksuaalioikeudet-julkaisussa (2019) määritellään seksuaalisuuden olevan sekä biologiaa että tunteita ja tuntemuksia (Väestöliitto, 2019). Seksuaalisuutta voi kokea ja ilmaista esimerkiksi ajatuksin, fantasioin, uskomuksin ja arvoihin sekä pari- ja ihmissuhteiden kautta (Aho ym., 2008; Väestöliitto, 2019). Vaikka nämä ulottuvuudet voivat sisältyä seksuaalisuuteen, niitä kaikkia ei aina välttämättä koeta tai ilmaista. Ihminen voi esimerkiksi elää tyytyväisenä myös ilman seksiä tai parisuhdetta (THL, 2016). Seksuaalisuus kehittyy sekä muuttaa ilmenemistään ja tarkoitustaan koko elämän ajan ihmisen elämänkokemuksen ja -tilanteiden mukaan (Aho ym., 2008). Seksuaalisuus on siis osittain pysyvä, osittain kehittyvä ominaisuus (Korteniemi-Poikelan & Carriatore, 2015).

Seksuaalisuutta voi olla sellaisenaan haastavaa käsitellä sen laajuuden ja useiden ulottuvuuksien vuoksi, mutta on hyvä selkeyttää esimerkiksi nuorille, että seksuaalisuus on laajempi asia, kuin vain seksiin tai kehoon liittyvät asiat (Oinonen & Susineva, 2019). Tärkeää on myös erottaa lapsen ja aikuisen seksuaalisuus toisistaan. Vaikka seksuaalisuus on osa jokaista lasta, seksi kuuluu vain aikuisille (Riihonen ym., 2015, s.48). Lasten seksuaalisuus on muun muassa oman

ja toisen kehon tutkimista, haltuunottoa ja vertailua, läheisyyttä, tunteisiin tutustumista ja niiden hallitsemista (Kaasinen, 2016, s.287).

Lapset ja nuoret kehittyvät kaikilla alueilla portaittain. Näin kehittyy Ingman-Fribergin ja Carriatoren (2016) mukaan myös lapsen seksuaalisuus. Seksuaalisuus on varhainen kehoon, läheisyyteen, oikeuksiin, nauttimiseen ja tunteiden kokemiseen liittyvä alue (Ingman-Friberg & Carriatore, 2016). Lasten seksuaalisuus herättää aikuisissa monenlaisia tunteita. Tutkimusten mukaan lasten seksuaalisuutta kohdatessa kasvattajat kokevat tiedon puutetta, hämmennystä ja jopa pelkoa (Kankkunen & Takala, 2016). Seksuaalisuuteen vaikuttavat yhteiskunta, sosiaalinen ympäristö, minäkuva sekä omat ajatukset ja tunteet (Oinonen & Susineva, 2019). Näiden eri ulottuvuuksien suhde vaikuttaa siihen, miten kukin kokee oman seksuaalisuutensa.

2.2 Seksuaalinen kasvu ja kehitys

Kuten aiemmin todettiin, seksuaalisuus vaikuttaa ihmisessä koko elinkaaren ajan. Lapsen kehitykseen kuuluu Larun, Riihosen ja Carriatoren (2016) mukaan fyysisen ja psyykkisen kehityksen lisäksi psykoseksuaalinen kehitys, joka tarkoittaa seksuaalisuuden sisäistä, näkymätöntä kehitystä henkisenä ominaisuutena. Kehitys tapahtuu alusta alkaen suhteessa toisiin ihmisiin. Kuten kaikessa kehityksessä, seksuaalisuudessakin on hyvä tunnistaa kehitysportaat. (Laru ym., 2016, s.114, 129.) Seksuaalisuuden ilmentymät vaihtelevat eri ikäkausina ja yksilöiden välillä (Cacciatore ym., 2003). Esimerkiksi lapsen temperamentti, biologinen kehitys, ympäristö ja kokemukset ovat keskeisiä tekijöitä yksilön seksuaalisuuden kehitykselle (Riihonen ym., 2015). Lapsilla on oikeus kehittyä omassa tahdissaan, häiritsemättä, tuettuna ja suojattuna omanlaiseen seksuaalisuuteensa (Carriatore & Korteniemi-Poikela, 2019). Aivan pienellä lapsella tapahtuu jo tärkeää itsetunnon ja kehonkuvan rakentumista, jonka kehitys jatkuu koko elämän ajan (Carriatore & Korteniemi-Poikela, 2019). Lapsuudessa seksuaalisuus ilmenee esimerkiksi uteliaana, iloisena, ihmettelevänä ja avoimena asenteena omaa ja toisten kehoa kohtaan (Väestöliitto, 2022).

Käytän tässä tutkimuksessa terveydenhoitaja Erja Korteniemi-Poikelan ja lastenpsykiatri Raisa Carriatoren kehittämää seksuaalisuuden portaat -mallia kuvaamaan seksuaalista kasvua ja kehitystä lapsesta aikuisuuteen (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 1999; 2010; 2015; 2019). Valitsin tämän mallin, sillä se on Väestöliiton ja Opetushallituksen kanssa yhdessä kehitelty ja julkaistu malli, jota suositellaan käytettävän seksuaalikasvatuksen tukena. Avaan tarkemmin

erityisesti niitä portaita, jotka kuvaavat alakouluikäisten seksuaalista kasvua ja kehitystä, koska tämä tutkimus käsittelee alakoulun seksuaalikasvatusta.

Seksuaalisuuden portaat kuvaavat seksuaalisuutta ihmisen sisäisenä ominaisuutena biologian, tunteen ja järjen tasolla (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2015, s.8). Korteniemi-Poikela ja Carriatore (2019) korostavat, että tunne-elämän ja seksuaalisuuden kehitysaikataulu ei ole aina sidoksissa ikävuosiin, vaikka niitä on hieman hahmoteltu. Jokaisen kypsyminen etenee yksilöllisesti ja toisilla hitaammin kuin muilla (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2019). Seksuaalisuuden portaat kuvaa yhtätoista sisäistä kypsyyttä kuvaavaa kehitysporrasta syntymästä aikuisuuteen saakka.

Ensimmäisen kehitysporrass on nimeltään *Olen ihana*. Olennaista 0–4-vuotiaana on Korteniemi-Poikelan ja Carriatoren (2015) mukaan lapsen kokema turva, hellyys ja läheisyys kiintymyssuhteissa. Kosketuksen määrä vaikuttaa merkittävästi lapsen kehoitsetuntoon. Pienen lapsen seksuaalisuuteen kuuluu kehon tutkiminen sekä avoin ja innokas suhtautuminen kaikkeen, eivätkä he pelkää alastomuutta. Lapsi hyväksyy itsensä täysin ja on itsestään ylpeä. Tätä kokemusta aikuisen tehtävä on vahvistaa. Lapset opettelevat kehon osien nimiä, arvokkaita taitoja ja sääntöjä. Toisella, eli *Tykkäyskaveri* -portaalla, lapsi on 2–8-vuotias. Tällöin lapsi oppii ystävyyden, yksityisyyden ja rajojen merkityksiä. Lapsi kaipaa edelleen hellyyttä ja ihailua ja häntä ohjataan arvostamaan omaa ja toisen kehoa. Samalla tulisi vahvistaa tietoa hänen oikeuksistaan, kuten siitä, että hän määrää itse kehostaan ja saa sanoa kyllä tai ei. (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2015.)

Kolmatta porrasta kutsutaan Korteniemi-Poikelan ja Carriatoren (2015) mukaan *Vanhemman ihailuksi* ja se ajoittuu usein yhtä aikaa tykkäyskaveriportaansa kanssa. Tällä portaalla lapsi on keskimäärin 3–9-vuotias. Lapsi tutustuu omaan rakkauden tunteeseen ja rakkaudelle etsitään turvallista ja erityistä kohdetta, joka on usein vanhempi tai joku muu tuttu lähipiirin aikuinen. On huomioitava, että lapsi ei kuitenkaan tavoittele aikuisten maailman kaltaista rakkaussuhdetta vaan pelkästään rakkauden tunnetta. Tällä portaalla lapsi alkaa pohtia vauvojen alkuperää ja sukupuoliin tutustutaan pukeutumisen ja roolileikkien kautta. Lapsi on kiinnostunut sukupuolieroista ja on tärkeää, että tytöistä ja pojista puhutaan arvostaen ja sukupuoliroolin kyseenalaistaminen on sallittua. Neljäs porrass on nimeltään *Idoli ihastuttaa*. Tällöin lapsen ikä on 6–12 vuotta ja suurin osa alakoululaisista on tällä portaalla. Kyseisellä portaalla ihastuksen kohteena on ensimmäistä kertaa joku lähipiirin ulkopuolella oleva ihailtava nuori, aikuinen tai julkisuuden henkilö. Lapsi unelmoi ja kokeilee aikuisuuden rooleja, mikä tarjoaa tyydytystä ja

rakennusaineita itsetunnolle. Lapsen unelmia ei saa mitätöidä tai halveksia, mutta toisaalta aikuisen tehtävänä on todellisuudentajun vahvistaminen. Seurustelusta saatetaan unelmoida, mutta toisaalta samaan aikaan saatetaan kokea voimakkaita niin sanottuja poika- ja tyttöbakteritunteita. Tällöin eri sukupuolta olevan lapsen kanssa leikkiminen voi tuntua jollekin kaukaiselta ajatukselta. (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2015.)

Viides porras on Korteniemi-Poikelan ja Carriatoren (2015) mallin mukaan *Tuttu mutta salattu*, jossa lapsi alkaa kohdistaa ihastuksen ja rakkauden tunteita tuttuun ikätoveriin, mutta ihastusta ei välttämättä vielä kerrota tai osoiteta kenellekään. Tämä voi tapahtua jo 8-vuotiaana tai vasta lähempänä täysi-ikäisyyttä. Tavallisimmin tämä ajoittuu ikävuosiin 8–13, jolloin ollaan usein vielä alakouluikäisiä. Tällä portaalla opetellaan tunteiden hallitsemista ja niiden ilmaisua. Ihastuksen lähellä olo saa aikaan uudenlaisia tunteita ja hämmennyksen. Lasta alkaa kiinnostaa se, miten hän voisi antaa itsestään hyvän kuvan ja herättää kiinnostusta toisessa ihmisessä. Oma seksuaalinen identiteetti alkaa hahmottua hiljalleen ja esimerkiksi koulussa tai luokassa vallitseva ilmapiiri merkitsee nuorelle paljon. Kun asenteet tukevat käsitystä siitä, että jokainen on arvokas ja hyväksytty, seksuaalisen identiteetin kasvu saa tukea jo pelkästään sallivan ilmapiirin avulla. (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2015.)

Korteniemi-Poikela ja Carriatore (2015) esittävät, että kuudennella portaalla usein 9–14-vuotias lapsi uskaltaa kertoa ihastuksesta jollekin läheiselle. Tämän portaan nimi on *Tuttu ja kaverille kerrottu*. Lapsi toivoo muilta hyväksyntää tunnekokemukselleen ja tavoitteelle olla rakkauden ja parisuhteen arvoinen. Samalla harjoitellaan asioita ystävydestä. Seitsemännellä portaalla *Tykkään sinusta*, noin 10–15-vuotiaana, ihastuksesta kerrotaan ihastuksen kohteelle. Ihminen on valmis kohtaamaan sen tilanteen saako hän ihastuksen kohteelta hyväksyntää vai tuleeko hän torjutuksi. Lapsi oppii tapoja kertoa rakkaudentunteista ja tavoitella seurustelua. Tällä portaalla tapahtuvat usein samaan aikaan myös murrosiän aiheuttamat kehon muutokset. (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2015.)

Korteniemi-Poikela ja Carriatore (2015) kertovat kahdeksannen portaat olevan *Käsi kädessä*. Lapsi tai nuori on tällöin noin 12–16-vuotias. Hän harjoittelee seurustelua, pitää kädestä, mutta vielä ei ehkä uskalleta mennä toisia lähemmäs tai puhua syvällisesti. Tätä seuraa yhdeksäs, *Suudellen* -porras, jossa nuori uskaltaa jo koskettaa ja suudella toista, mutta hellyyttä osoitetaan rajatulla alueella. Kosketuksessa on selvä seksuaalinen sävy. Nuoren on osattava harkita ja ilmaista, mitä hän haluaa tai ei halua ja mihin on valmis. Kymmenennellä *Mikä porras tuntuu hyvältä?* -portaalla tavoitteena on hellyys, hyväily ja läheisyys. Tässä kehitysvaiheessa yhdyntä

ei ole tarkoitus tai tavoite. Yleensä nuori on iältään 15–20-vuotias. Seksuaalisen kehityksen viimeinen porras on *Rakastella*. Siinä yleensä 16–25-vuotias nuori on valmis kohtaamaan ihastuksen tai rakastuksen kohteen, jonka kanssa hän uskaltautuu haluamaan seksuaalista nautintoa ja usein yhdyntää. Rakastelu on enemmän yhteistä nautintoa, kuin edeltävien portaiden kokeilevaa tunnustelua. Parhaimmillaan nuorella on tässä vaiheessa hyviä ihmissuhdevalmiuksia. (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2015.) Myöhemmin esimerkiksi ikääntyminen, sairaudet, synnytykset, onnenkantamoiset ja kriisit edellyttävät yhä uusia portaita ja aikaisempien portaiden tietoja ja taitoja (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2010, s.147).

Ylemmät portaavat kuuluvat nuorille ja aikuisille, mutta alakouluikäisiä lapsia yleensä kiinnostaa niihin liittyvät asiat (Kaasinen, 2016, s.298). Puberteetti eli murrosikä ajoittuu ala- ja yläkoulun siirtymävaiheeseen ja yläkoulun aikaan. Tiedot murrosiän tuomista muutoksista tulisi opettaa jo ennen muutosten alkamista (THL, 2016). Lapsen kysymykseen pitäisi aina vastata, eikä kysymyksiä saa paheksua tai kieltää. Portaita voi käsitellä myös yhdessä lasten ja nuorten kanssa. Tällöin on hyvä kertoa lapsille, että jokainen porras on vapaaehtoinen ja niiden sisältämät asiat pitää tuntua hyvältä (Kaasinen, 2016, s.298). Lapsille tulee kertoa, että toinen voi olla samaan aikaan eri portaalla eikä ketään saa pakottaa tekemään mitään, mikä ei tunnu itsestä hyvältä. Seksuaalinen kehitys koskee jokaista ihmistä, joka tapahtuu jokaisella omaan tahtiin ja vuorovaikutuksessa muiden samanikäisten kanssa (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2015). Seksuaalisuuden portaavat -malli tarjoaa portaittaisen, ikä- ja kehitystasoon soveltuvan mallin puhua seksuaalisuudesta, erityisesti sen sosiaalisesta ja tunnepuolesta (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2015, s.14).

2.3 Seksuaalioikeudet

Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia (Bildjuschkin, 2015, s.10). Niillä tarkoitetaan jokaisen oikeutta päättää tietoisesti ja itsenäisesti omaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista (Väestöliitto, 2019, s.4). Keskeistä on oikeus tietoon ja koulutukseen sekä seksuaaliterveyttä tukevien palvelujen saantiin (Bildjuschkin, 2015, s.10). Seksuaalioikeudet ovat Ilmosen ja Korhosen (2016) mukaan keskenään yhteydessä, sillä esimerkiksi oikeus nauttia seksuaalisuudesta voi toteutua täysin, kun seksuaalisuudesta on tietoa ja oma identiteetti on hyväksytty sekä seksuaaliterveys kunnossa. Jokaisen lapsen oikeus on saada seksuaalioikeuksia kunnioittavaa seksuaalikasvatusta, joten oikeuksien nostaminen lyhyesti esiin on tämän tutkimuksen valossa tärkeää. Lapsi

ei tiedä omaan kehoonsa liittyvistä oikeuksista, ellei niitä kerrota hänelle. (Ilmonen & Korhonen, 2016, s.110–111.) Lasten seksuaalioikeudet ovat täten aina aikuisten velvollisuuksia. Väestöliiton (2019) mukaan seksuaalioikeuksien toteutuminen parantaa myös sukupuolten välistä tasa-arvoa. Seksuaalioikeuksien toteutuminen on keskeistä ihmisen tasapainoisen elämän ja hyvinvoinnin kannalta. (Väestöliitto, 2019, s.4.) Seksuaalioikeudet käsittävät laajasti seksuaalisuuteen liittyviä elämänalueita, eikä niille ole yhtä ainoaa määritelmää. Väestöliitto (2019) jakaa seksuaalioikeuksien sisällöt seitsemän otsikon alle, joita ovat:

1. Oikeus omaan seksuaalisuuteen
2. Oikeus tietoon seksuaalisuudesta
3. Oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi
4. Oikeus terveyspalveluihin
5. Oikeus näkyä
6. Oikeus yksityisyyteen
7. Oikeus vaikuttaa

3 Seksuaalikasvatus

Seuraavaksi avataan tutkimuksen pääkäsitettä seksuaalikasvatus, sen tavoitteita sekä sitä, miten seksuaalikasvatus ilmenee perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Tässä tutkimuksessa seksuaalikasvatus käsitetään jatkuvana ja hyvinvointia tuottavana osana elämää. WHO:n (2010) mukaan seksuaalikasvatuksella on suurin ja tärkein merkitys lapsuudessa ja nuoruudessa, vaikka se on elinikäinen prosessi.

3.1 Seksuaalikasvatuksen käsite

Seksuaalikasvatus luetaan osaksi lapsen yleistä kasvatusta ja se vaikuttaa siten myös lapsen persoonallisuuden kehittymiseen (WHO, 2010). Seksuaalikasvatuksen avulla hankitaan tietoja, taitoja ja myönteisiä arvoja, joita tarvitaan seksuaalisuuden ja seksuaalioikeuksien ymmärtämiseen, seksuaalisuudesta nauttimiseen, turvallisten ja tyydyttävien ihmissuhteiden luomiseen sekä vastuulliseen seksuaaliterveyteen ja muiden hyvinvoinnin huomioon ottamiseen (Oinonen & Susineva, 2019; Väestöliitto, 2019; WHO, 2010). WHO (2010) on määritellyt periaatteet, joihin seksuaalikasvatuksen pitäisi perustua. Seksuaalikasvatuksen tulee olla aina ikään sopivaa, jolloin huomioidaan lapsen tai nuoren kehitystaso ja käsityskyky. Sen tulee perustua ihmisoikeuksiin, sukupuolten tasa-arvoon, itsemääräämisoikeuteen ja erilaisuuden hyväksymiseen. (WHO, 2010, s.28–29.) Lasten ja nuorten seksuaalikasvatuksessa on tärkeää, ettei kasvatustyö perustu oletuksiin toisten ihmisten seksuaalisuudesta tai sukupuolesta (THL, 2016).

Seksuaalikasvatukseen liitetään osa-alueina seksuaalivalistus, -opetus, -ohjaus ja -neuvonta. Avaan näiden osa-alueiden määritelmät lyhyesti Terveys- ja hyvinvointilaitoksen (2016) määritelmien mukaan, jotta ne selkeyttävät seksuaalikasvatukseen liittyviä alakäsitteitä. Seksuaalivalistus on yksisuuntaista tiedon jakamista esimerkiksi tietylle ihmisryhmälle. Yksisuuntaisuuden vuoksi mahdollisuutta tarkentaviin kysymyksiin ei usein ole. Seksuaaliopetus on puolestaan ryhmässä tapahtuvaa, jossa on tilaa reflektoinnille. Seksuaaliohjaus on koulutetun ammattilaisen tekemää jokapäiväistä työtä, jossa neuvotaan ja otetaan seksuaalisuus puheeksi. Seksuaalineuvonta on tavoitteellista ja ammatillista ihmiselle tarjottavaa dialogista apua seksuaaliterveyteen liittyvien asioiden ja ongelmien parissa. (THL, 2016.) Koulussa opettajien toteuttama seksuaalikasvatus on yleensä seksuaaliopetusta.

Seksuaalisuus käsitteenä liitetään usein toiminnalliseen seksiin, yhdyntään ja lisääntymiseen (Aho ym., 2008). Tämä on näkynyt viimeisten vuosikymmenien ajan myös koulujen terveyskasvatuksessa (Aho ym., 2008). Tämä tukee myös omaa kokemustani koulun seksuaalikasvatuksesta. Seksuaalikasvatus on perinteisesti keskittynyt seksuaalisuuden mahdollisiin riskeihin, kuten sukupuolitauteihin ja ei-toivottuihin raskauksiin (WHO, 2010, s.3). Tämän kaltainen seksin harrastamisen negatiivisia seurauksia korostava seksuaalikasvatus ei tarjoa lapsille ja nuorille heidän tarvitsemiaan tietoja ja taitoja, vaikka mahdollisilta riskeiltä suojautuminen onkin tärkeää. Seksuaalikasvatukseen tarvitaan kokonaisvaltaista lähestymistapaa, jossa seksuaalisuus nähdään ihmisen voimavarana (WHO, 2010, s.3). Seksuaalinen kehitys on muun muassa ihmiseksi kasvamista, elämäntaitojen opettelua vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, toisten sekä omien rajojen huomioimista ja opettelua (Aho ym., 2008).

Kihlström (2020, s.17) painottaa, että jokainen aikuinen on seksuaalikasvattaja, halusi hän sitä tai ei. Tämän vuoksi on tärkeää, että opettajat, jotka työskentelevät päivittäin lasten ja nuorten kanssa, ymmärtävät mitä seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan. Pienten lasten kanssa seksuaalikasvatus on usein erilaisiin kysymyksiin vastaamista, tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettelua sekä kehonosien nimeämistä (Kihlström, 2020, s.22). Väestöliitto (2019) korostaa jokaisen oikeutta laadukkaaseen seksuaalikasvatukseen. Ingman-Fribergin ja Carriatoren (2016) mukaan usein ajatellaan, että seksuaalikasvatus toteutuu, kunhan lapsen kysymyksiin vain vastataan. Lapsi ei kuitenkaan osaa kysyä omista oikeuksista tai turvataidoista. (Ingman-Friberg & Carriatore, 2016, s.27.) Tämän vuoksi suunnitelmallista seksuaalikasvatusta tarvitaan.

Seksuaalikasvatus voi olla Oinosen ja Susinevan (2019) mukaan virallista tai epävirallista. Virallinen seksuaalikasvatus on ammatillisesti suunniteltua ja viralliseen tietoon pohjautuvaa ohjattua toimintaa ja epävirallinen kodin ja vanhempien tekemää kasvatustyötä (Oinonen & Susineva, 2019). Koti on ensisijaisesti se paikka, missä lapsi ja nuori muodostaa asenteita ja arvoja, mutta koulussa tapahtuvalla opetuksella on tärkeä rooli puolueettoman tiedon lähteenä (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2015). Vanhempien osuus seksuaalikasvatukseen on sitä suurempi, mitä pienemmästä lapsesta on kyse (THL, 2016). Virallisen, esimerkiksi varhaiskasvatuksessa ja koulussa annettavan seksuaalikasvatuksen, tulee olla moninaisuutta ja lapsen oikeuksia kunnioittavaa (THL, 2016). Virallisen ja epävirallisen seksuaalikasvatuksen tehtävä on täydentää toisiaan.

3.2 Seksuaalikasvatuksen tavoitteet

Seksuaalikasvatuksen tavoitteena pidetään Kaasisen (2016) mukaan lapsen ja nuoren terveen kasvun ja kehityksen tukemista niin, että hän osaa kunnioittaa ja arvostaa itseään ja toisia. Hyvä seksuaalikasvatus luo lapselle kykyä muodostaa kiintymyssuhteita ja vahvistaa lapsen itsetuntoa ja kehonkuvaa (Kaasinen, 2016, s.287). Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman 2014–2020 mukaan seksuaalikasvatuksen tulee alkaa varhaislapsuudessa ja jatkua läpi nuoruuden ja aikuisuuden (THL, 2016). Kihlström (2020) korostaa, että seksuaalikasvatuksen tavoitteena ei ole kannustaa lasta siirtymään liian varhain aikuisen seksuaalisuuden maailmaan, vaan opettaa tärkeitä ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoja sekä turvaamaan ja tukemaan seksuaalista kehitystä. Lapsen suojeleminen on olennainen osa seksuaalikasvatusta. Turvataitojen oppiminen ja oman sekä toisen kehon rajojen kunnioittaminen suojaa myös seksuaaliväkivalta, kun lapsi tietää, miten voi toimia, jos hänen kehonsa rajoja rikotaan. (Kihlström, 2020, s. 17–18, 23.)

Aiemman tutkimuksen mukaan seksuaalikasvatus ei lisää riskikäyttäytymistä, vaan edistää suvaitsevia asenteita seksuaalisuutta ja lähimmäistä kohtaan sekä esimerkiksi tehostaa ehkäisyn käyttöä (Kontula & Meriläinen, 2007). Unescon (2018) mukaan seksuaalikasvatus ei myöskään aikaista seksuaalisten suhteiden alkamista. Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on antaa lapselle ja nuorelle ikätasoisesti tietoja, taitoja ja myönteisiä arvoja, jotta hän voi kehittyä ja siirtyä seksuaalisuuden portailla eteenpäin (Oinonen & Susineva, 2019; Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2010; Väestöliitto, 2019; WHO, 2010). Kaasinen (2016) kertoo, että monipuolinen ja tietoon perustuva käsittely kehittää lasten ja nuorten identiteettiä ja kehitystä terveellä tavalla. Seksuaalikasvatuksen myötä lapsi osaa kohdata ja käsitellä seksuaalisuuteen liittyviä asioita paremmin ja ymmärtää ihmisten erilaisuutta (Kaasinen, 2016, s.299).

3.3 Seksuaalikasvatus opetussuunnitelmassa

Huolimatta siitä, että seksuaalikasvatuksen tulisi alkaa jo lapsen syntymästä, etenkin alakoulussa seksuaalikasvatuksen paikka on melko jäsentymätön. Sille ei ole määritelty tarkkoja sisältöjä ja tavoitteita perusopetuksen opetussuunnitelmassa (OPH, 2016). Seksuaalikasvatusta ei mainita käsitteenä opetussuunnitelmassa laisinkaan, mutta seksuaalisuuteen ja seksuaalikasvatukseen liittyviä käsitteitä löytyy opetuksen tavoitteista ja sisällöistä.

Seksuaalikasvatuksen sisältöjä on integroituna eri aihekokonaisuuksiin. Seksuaalikasvatus voidaan nähdä osana terveystietoa ja biologiaa, jotka ovat alakoulussa integroituna ympäristöopin oppiaineeseen (OPH, 2016). Ympäristöopin sisältöön ”Minä ihmisenä” kuuluu vuosiluokilla 3–6 opetussuunnitelman (OPH, 2016) mukaan seksuaalisen kehityksen ja ihmisen lisääntymisen käsittely ikäkauden mukaisesti. Tavoitteena on harjoitella tunnistamaan kehon ja mielen viestejä sekä tiedostamaan omia ajatuksia, tarpeita, asenteita ja arvoja. Tavoitteena on myös harjoitella tunteiden tunnistamista, ilmaisua ja säätelyä. Ympäristöopin tavoitteisiin kuuluu harjoitella turvataitoja esimerkiksi fyysiseen ja henkiseen koskemattomuuteen liittyen. Myös vuosiluokkien 1–2 sisällön ”Kotona ja koulussa toimiminen” tavoitteisiin kuuluu turvataitoihin perehtyminen ja fyysisen koskemattomuuden kunnioittamisen harjoittelu. Seksuaalikasvatuksen tavoitteita voi löytää myös liikunnan oppiaineesta. Liikunnan opetuksen tavoitteena on muun muassa myönteisen minäkäsityksen kehittyminen ja tukea myönteistä suhtautumista omaan kehoon sekä edistää toisia kunnioittavaa vuorovaikutusta, yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. (OPH, 2016.)

Seksuaalikasvatukseen liittyviä teemoja on nähtävissä myös opetussuunnitelman (2016) laaja-alaisen osaamisen tavoitteissa. Vuosiluokkien 1–2 ja 3–6 tavoitteissa mainitaan, että oppilaan osaamisen kehittyminen vahvistaa edellytyksiä itsensä tuntemiseen ja arvostamiseen sekä oman identiteetin muodostumiseen. Kulttuurisen osaamisen, vuorovaikutuksen ja ilmaisun (L2) tavoitteena on oppia tuntemaan lapsen oikeuksia ja vuosiluokilla 3–6 oppilaita kannustetaan arvostamaan ja hallitsemaan omaa kehoa ja käyttämään sitä tunteiden, ajatusten ja ideoiden ilmaisemiseen. Itsestä huolehtimisen ja arjen taidot (L3) tavoitteisiin kuuluu tunnetaitojen kehittäminen esimerkiksi leikin ja yhteisen työskentelyn avulla. Vuosiluokilla 3–6 tulee keskustella yksityisyydestä ja henkilökohtaisen rajojen suojaamisen merkityksestä ja opetella siihen liittyviä toimintatapoja. (OPH, 2016.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman (2016) tavoitteista ja sisällöistä voi siis löytää seksuaalikasvatukseen liittyviä käsitteitä ja teemoja, kuten seksuaalisen kehityksen, ihmisen lisääntymisen, turvataidot ja tunne- ja vuorovaikutustaidot. Seksuaalikasvatus näkyy kuitenkin opetussuunnitelmassa melko tulkinnanvaraisesti. Opetussuunnitelma on opetusta ohjaava dokumentti ja selkeämpi lähestyminen seksuaalikasvatusta kohtaan takaisi opettajille paremmat lähtökohdat ja valmiudet tarjota ja toteuttaa laadukasta seksuaalikasvatusta lapsille ja nuorille.

4 Tutkimuksen tavoite ja toteutus

Tutkimukseni tavoitteena on kartoittaa ja selvittää opettajien käsityksiä seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta alakoulussa. Tarkoituksena on selvittää miten opettajat määrittelevät seksuaalikasvatuksen, miten he toteuttavat seksuaalikasvatusta koulussaan tai luokassaan ja millaisia valmiuksia opettajilla on seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen. Tällä tutkimuksella pyritään lisäämään tietoa ja ymmärrystä seksuaalisuudesta, lapsen seksuaalisesta kehityksestä ja alakoulun seksuaalikasvatuksesta. Olen muotoillut tutkimusongelman kolmeksi tutkimuskysymykseksi, joiden avulla pyrin löytämään ilmiötä kuvaavia käsityksiä.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten opettajat määrittelevät seksuaalikasvatuksen?
2. Miten opettajat toteuttavat seksuaalikasvatusta?
3. Millaisia valmiuksia opettajat kokevat omaavansa seksuaalikasvattajina?

4.2 Fenomenografia

Tämä tutkimus on toteutettu laadullisin menetelmin, fenomenografisella lähestymistavalla. Kyseinen lähestymistapa valikoitui siksi, että fenomenografiassa ollaan kiinnostuneita arkipäivän ilmiöitä koskevista käsityksistä (Huusko & Paloniemi, 2006). Juuti ja Puusa (2020) tuovat ilmi, että tyypillisesti kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään tarkasteltavaa ilmiötä tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden näkökulmasta. Toisin sanoen laadullisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden kokemuksista, ajatuksista, merkityksistä ja tunteista, joita tutkimuksen kohteena olevalle asialle annetaan (Juuti & Puusa, 2020). Tässä tutkimuksessa ilmiö, jota haluan kuvata ja ymmärtää, on tutkittavien käsitykset alakoulun seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta. Fenomenografian kehittelijänä pidetty Ference Marton (1981) korostaakin, että keskeistä fenomenografialle on näkökulma, että on olemassa yksi maailma, jonka ihmiset ymmärtävät eri tavoin.

Fenomenografisessa lähestymistavassa tutkimuksen tarkastelun kohteena on ihmisten käsitykset ja kokemukset tutkittavasta ilmiöstä (Kettunen, 2022). Kokemus on Niikon (2003) mukaan prosessi, joka tähtää käsityksiin. Kokemus heijastuu siis käsitysten kautta (Niikko, 2003). Fenomenografiassa tunnustetaan se, että yksilön käsitys voi ajan kuluessa tai jopa eri tilanteissa muuttua tai käsityksiä tietystä ilmiöstä voi olla useampia (Kettunen, 2022). Fenomenografisen

tutkimuksen tavoitteena ei ole selvittää, miksi on olemassa erilaisia käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä, vaan pyrkiä kuvaamaan erilaisia sekä yleisiä käsityksiä (Häkkinen, 1996; Niikko, 2003).

Huuskon ja Paloniemen (2006) mukaan fenomenografisen tutkimuksen lähtökohtana on pyrkiä systemaattiseen kuvaukseen yli yksilöiden. Tällä tarkoitetaan sitä, että käsityksistä ei pyritä tuottamaan yksilötason kuvauksia, vaan tavoitteena on selvittää käsitysten eroja tietyssä ryhmässä (Huusko & Paloniemi, 2006). Tässä tutkimuksessa tämä ryhmä on alakoulussa työskentelevät opettajat. Kiinnostus kohdistuu siihen, millaisia alakoulun opettajien käsitykset ovat sisällöltään ja miten ne ovat suhteessa toisiinsa (Huusko & Paloniemi, 2006). Tutkimusmetodi eli tässä tutkimuksessa fenomenografia koostuu erilaisista käytännöistä, joiden avulla näitä havaintoja voidaan tuottaa ja edelleen muokata ja tulkita (Alasuutarila, 2011). Kasvatustieteellisessä tutkimuksessa fenomenografia tarjoaa mahdollisuuden tarkastella erilaisia kasvatustodellisuuden ja arkielämän ilmiöitä yhteisöjen ja yksilöiden käsitysten kautta (Huusko & Paloniemi, 2006).

4.3 Tutkimusaineisto

Alasuutarilan (2011) mukaan tutkimuksen teoreettinen viitekehys määrää, millainen aineisto kannattaa kerätä ja millaista menetelmää aineiston analyysissä tulisi käyttää. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston voi muodostaa vain muutama tapaus, joita analysoidaan perusteellisesti (Eskola & Suoranta, 2014). Tällöin aineiston tieteellisyys perustuu laatuun eikä määrään. Laadullisessa tutkimuksessa tavoitteena ei ole pyrkiä tekemään tilastollisia yleistyksiä vaan kuvata jotain ilmiötä ja tarkastella tapauksia ainutkertaisina (Hirsjärvi ym., 2013; Tuomi & Sarajärvi, 2018). Fenomenografisessa tutkimuksessa aineistoa voidaan kerätä monin eri tavoin. Kun tavoitteena on tietää, mitä ihminen ajattelee, asiaa on järkevää kysyä häneltä (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Tämän tutkimuksen tutkimusaineisto on kerätty sähköisellä, puolistrukturoidulla kyselylomakkeella. Kettusen (2022) mukaan keskeistä fenomenografisen tutkimuksen aineistonkeruussa on, että kysymyksenasettelu on avointa. Avoimet kysymykset tarjoavat mahdollisuuden valita ne kysymysten ulottuvuudet, joihin vastaaja haluaa kiinnittää huomiota ja vastata (Niikko, 2003).

Tässä tutkimuksessa aineisto kerättiin sähköisellä Webropol -kyselylomakkeella syksyn 2022 aikana. Kyselylomakkeen avulla pystytään tutkimaan erilaisia ilmiöitä ja hakemaan vastauksia

erilaisiin ongelmiin (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Sähköisen kyselylomakkeen etuna on, että aineisto on valmiiksi digitaalisessa muodossa ja sen avulla on mahdollista kerätä laaja tutkimusaineisto (Hirsjärvi ym., 2013, s.190). Webropol -ohjelmalla tehdyn kyselyn avulla vastauksia on mahdollista saada valtakunnallisesti ja anonyymisti. Haittana puolestaan voidaan pitää sitä, ettei ole mahdollista varmistua siitä, ovatko kyselyyn vastanneet pyrkineet vastaamaan huolellisesti ja rehellisesti. Jos verrataan kyselyä esimerkiksi haastatteluun, niin tutkijalla ei ole samalla tavalla mahdollisuutta esittää tutkittavalle jatkokysymyksiä tai syventää saatavia tietoja (Hirsjärvi ym., 2013, s.190, 200).

Aineisto koostuu yhdeksän alakoulussa työskentelevän opettajan vastauksista. Kyselylomake jaettiin Facebookin Alakoulun aarreaitta -ryhmässä. Kyselylomakkeen mukana jaettiin saatekirje, jossa kerrotaan tutkimuksen tavoitteista ja eettisistä periaatteista, kuten henkilötietojen käsittelystä ja osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Kyselylomake (liite 1) koostuu 13 kysymyksestä, joista kolme ensimmäistä käsittelee osallistujien taustatietoja. Loput kysymykset yhtä lukuun ottamatta ovat avoimia kysymyksiä, joiden avulla on selvitetty opettajien käsityksiä alakoulun seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta. Viimeinen kysymys jätettiin sitä varten, että kyselyyn vastaaja voi lisätä halutessaan jotain aiheeseen liittyen, mitä ei huomioitu aiemmissä kysymyksissä.

Kyselyyn vastaajat olivat iältään 25 ikävuodesta yli 55 vuoteen. Opetus- ja työkokemusta heillä oli alle viidestä vuodesta yli viiteentoista vuoteen. Kolmasosalla opettajista kertoi omaavansa jonkun näköistä harrastuneisuutta tai koulutusta seksuaalikasvatukseen. Suurimmalla osalla vastaajista ei ollut mitään erityistä koulutusta seksuaalikasvatukseen.

4.4 Aineiston analyysi

Tämän tutkimuksen aineisto koostuu alakoulussa työskentelevien opettajien ($N = 9$) vastauksista. Aineisto analysoidaan fenomenografisella aineiston analyysimenetelmällä, sillä se tukee tutkimuksen lähestymistapaa. Kyseinen analyysimenetelmä soveltuu hyvin fenomenografiseen tutkimukseen sen vaiheittain etenevän ja refleктоivan luonteen vuoksi. Fenomenografisessa tutkimuksessa analyysi suoritetaan Niikon (2003) mukaan käyttäen toistuvaa menettelytapaa tutkittavien tuottamista teksteistä. Fenomenografiselle analyysille ei ole selkeää yksittäistä ja määriteltyä menettelytapaa, vaan sen ajatellaan noudattavan kvalitatiiviselle ihmistieteille ominaisia piirteitä (Niikko, 2003). Huusko ja Paloniemi (2006) painottavat, että fenomenografinen analyysi on aineistolähtöinen, joten teoriaa ei käytetä esimerkiksi luokittelurunkona. Aineisto

toimii kategorisoinnin pohjana ja tulkintojen tulisi muodostua vuorovaikutuksessa aineiston kanssa. Aineistosta on tarkoituksena löytää sellaisia rakenteellisia eroja, jotka selventävät käsitysten suhdetta tutkittavaan ilmiöön. Näiden erojen pohjalta muodostetaan kategorioita, jotka kuvaavat erilaisia tapoja käsittää tutkimusongelma. (Huusko & Paloniemi, 2006.)

Käytän tässä tutkimuksessa Niikon (2003) kuvailemaa fenomenografista analyysia, jossa on neljä eri vaihetta. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa aineistoon perehdytään lukemalla sitä läpi useaan kertaan. Huolellisen lukemisen tarkoituksena on löytää aineistosta tutkimuksen ongelman kannalta tärkeitä ilmauksia. Analyysissä keskitytään alusta lähtien ilmauksiin, eikä niiden tuottajiin, eli tässä tapauksessa alakoulussa työskenteleviin opettajiin. (Niikko, 2003, s.33.) Martonin (1990) sanoin on hylättävä yksilö ja keskityttävä ”merkitysten altaaseen”. Merkitykselliset ilmaukset voivat olla esimerkiksi yksittäisiä sanoja, lauseita, tekstin kappaleita (Niikko, 2003, s.33). Näistä ilmauksista puolestaan muodostetaan merkitysyksiköiden joukko, jotka edelleen muodostavat ylempiä kategorioita (Häkkinen, 1996, s.41). Nämä tutkimuksen kannalta tärkeät ilmaukset luovat pohjan koko analyysille (Niikko, 2003, s.33). Tässä analyysin vaiheessa muutin aineiston Word-tiedostoksi, jota luin useampaan kertaan ja lähdin etsimään tutkimusongelmaan liittyviä käsityksiä ja merkityksellisiä ilmauksia.

Niikon (2003) mukaan toisessa vaiheessa tutkittavan ilmiön kannalta merkityksellisiä ilmauksia aletaan ryhmitellä ja lajitella teemoiksi tai ryhmiksi. Näitä teemoja tai ryhmiä kutsutaan merkitysyksiköiksi. Ilmauksia vertaillaan toisiinsa, etsitään merkitysten joukosta samankaltaisuuksia ja erilaisuuksia sekä harvinaisuuksia ja rajatapauksia. (Niikko, 2003, s.34.) Lajittelin tässä analyysin ensimmäisessä vaiheessa poimitut ilmaukset tutkimuskysymysten teemojen mukaan ja pelkistin ilmaukset merkitysyksiköiksi. Tutkijan tavoitteena on ymmärtää jokaista merkityksellistä ilmausta asettamansa tutkimusongelmat huomioiden (Niikko, 2003, s.34). Taulukko 1 havainnollistaa miten alkuperäisiä merkityksellisiä ilmauksia on pelkistetty merkitysyksiköiden ryhmiksi.

Taulukko 1. Analyysin toinen vaihe, jossa alkuperäinen ilmaus pelkistetään merkitysyksiköihin.

Alkuperäinen ilmaus	Merkitysyksikkö
<i>”Alkuopetuksessa korostuu lasten uteliaisuus, jolloin heidän kysymyksiin pyritään vastaamaan mahdollisimman hyvin heidän ikätasolleen sopivasti ja keskustelukulttuuria asiasta pidetään luontevana.”</i>	Oppilaslähtöinen opetus
<i>”Opetukseni perustuu oppilaiden mielenkiintoihin ja kysymyksiin.”</i>	
<i>”Kutosluokkalaisten kanssa seksuaalisuuteen liittyvät asiat nousevat esille jatkuvasti milloin missäkin tilanteessa keskusteluissa, käytäväpuheissa, kiistatilanteissa jne.”</i>	Oppilaiden välinen vuorovaikutustilanne
<i>”Tarvittaessa puutun epäasialliseen seksuaalisuuteen liittyvään puheeseen/toimintaan ja ohjaan kunnioittamaan kaikkia.”</i>	

Analyysin kolmannessa vaiheessa Niikon (2003) mukaan aiemmin löydettyjä ja ryhmiteltyjä merkitysyksiköitä kategorisoidaan. Kategorioiden rajoja voidaan määrittää vertailemalla merkitysyksiköjä koko aineiston kontekstiin. Tyypillistä on, että analyysissä saatuja kategorioita voi joutua korjaamaan useaan otteeseen. (Niikko, 2003, s.36.) Huuskon ja Paloniemen (2006) mukaan kategoriat eivät edusta suoraan yksittäisen ihmisen ajattelua, vaan erilaisia ajattelutapoja yleisesti. Nämä käsitykset voivat olla toisiaan tukevia tai keskenään ristiriitaisia ja jopa vastakkaisia (Huusko & Paloniemi, 2006). Aineistosta tuli esiin esimerkiksi *opettajien toteuttama seksuaalikasvatus* ja *koulun taso*, jotka ovat alatason kategorioita. Alatason kategoriat pitävät sisällään merkitysyksiköitä, joiden mukaan ne ovat syntyneet.

Taulukko 2. Analyysin kolmas vaihe, jossa merkitysyksiköt kategorisoidaan.

Alatason kategoria	Merkitysyksiköt
Opettajan toteuttama seksuaalikasvatus	Oppilaslähtöinen opetus
	Oppilaiden välinen vuorovaikutustilanne
	Luokan ilmapiiri
	Sukupuolitietoisuus
	Oppisisällöt
	Opetusjärjestelyt
Koulun taso	Koulun toimintakulttuuri

Viimeisessä eli neljännessä vaiheessa Niikko (2003) kuvailee, että alatason kategorioita pyritään yhdistelemään teoreettisista lähtökohdista yhä laajemmiksi ylemmän tason kategorioiksi eli kuvauskategorioiksi. Ne löytyvät, kun aineistoa ja kategorioita erotellaan ja yhdistellään kokonaisuuksiksi. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa alatason kategorioista *opettajan toteuttama seksuaalikasvatus* ja *koulun taso* on muodostettu kuvauskategoria *seksuaalikasvatuksen toteuttaminen osana kouluarkea*. Kuvauskategoriat edustavat käsitysten ja kokemusten keskeisiä merkityksiä. Lisäksi ne kuvaavat samanlaisuuksia ja erilaisuuksia sekä heijastavat laadullisesti erilaisia tapoja, joilla tutkimuksen ilmiötä voidaan kuvata, ymmärtää ja analysoida. Toisin sanoen kuvauskategoriat ovat tutkijan tulkintoja tutkittavien todellisuutta koskevista käsityksistä. (Niikko, 2003, s.36–37.) Tässä tutkimuksessa kuvauskategoriat on muodostettu opettajien kuvailemista merkityksistä ja ne perustuvat myös teoriaan. Kuvauskategoriat ovat tässä tutkimuksessa horisontaalisia. Tämä tarkoittaa Niikon (2003, s.38) mukaan sitä, että luokat ovat samanarvoisia ja tasavertaisia joka suhteessa.

Taulukko 3. Analyysin neljännessä vaiheessa alatason kategorioita pyritään yhdistelemään kuvauskategorioiksi.

Kuvauskategoria	Alatason kategoria
Seksuaalikasvatuksen toteuttaminen osana kouluarkea	Opettajan toteuttama seksuaalikasvatus
	Koulun taso

4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Olen pyrkinyt koko tutkimusprosessini aikana huomioimaan ja pohtimaan eettisyyteen ja luotettavuuteen liittyviä kysymyksiä. Aineiston keruuseen liittyviä eettisiä periaatteita ovat esimerkiksi tutkimukseen osallistujan suostumus ja vastaamisen vapaaehtoisuus. Tässä tutkimuksessa kyselylomakkeen vastaajien anonymiteetti on varmistettu keräämällä aineisto täysin nimettömänä ja ilman sellaisia tietoja, joista vastaajan voisi tunnistaa. Kerroin kyselylomakkeen saatekirjeessä selkeästi, että kyselyyn vastaaminen tehdään anonyymisti ja vastaaminen on vapaaehtoista.

Laadulliselle analyysille on luonteenomaista, että aineisto ja tutkimusongelma ovat tiiviissä vuoropuhelussa keskenään (Ruusu vuori ym., 2010 s.12). Niikon (2003) mukaan aineiston analyysi ja tulkinta edellyttää tutkijalta jatkuvaa keskustelua aineiston kanssa. Tutkija reflektoi aineiston tulkintaa empiriasta nousevan teorian kautta hyödyntäen samalla myös omaa teoreettista ajatteluaan (Niikko, 2003, s.35). Analyysiä aloittaessa pyrin lukemaan tutkimusaineistoa tavalla, joka sallii uudenlaiset kysymysten tarkennukset, aineiston rajaamisen sekä mahdollisesti yllättävät, tuoreet näkökulmat (Ruusu vuori ym., 2010 s.14). Kvalitatiivista tutkimusta ei koskaan tehdään niin sanotusti tyhjiössä, vaan esimerkiksi tutkijan ennakkokäsitykset tutkimuskohteesta vaikuttavat tutkimusprosessiin (Ruusu vuori ym., 2010). Tutkijana tavoittelin tietoisesti avoimuutta tutkittavien käsityksille. Pyrin tiedostamaan omat ennakkokäsitykset, jolloin ne on helpompi jättää analysointi vaiheessa sivuun, mutta aineistoa on mahdoton lähestyä täysin ilman ennako-oletuksia (Huusko & Paloniemi, 2006). Aineistosta ei koskaan itsessään nouse mitään, vaan tutkimuskysymykset sekä tutkijan tulkinta ja valinnat ohjaavat ja jäsentävät aineiston käsittelyä (Ruusu vuori ym., 2010 s.14). Jouduin analyysiprosessin aikana palaamaan useasti tutkimuskysymyksiin, jotta tulkitseen aineistoa niiden pohjalta. Huusko ja Paloniemi (2006) nostavat esiin myös pohdinnan siitä, miten tutkija osaa erottaa tutkimukseen osallistuneen käsitykset ja mielipiteet toisistaan.

Fenomenografista tutkimusta on kritisoitu siitä, että analyysiprosessia ei aina raportoida riittävän läpinäkyvästi, jolloin lukijalla ei ole mahdollisuutta seurata kategorioiden muodostumisprosessia raportoinnin pohjalta (Huusko & Paloniemi, 2006). Tuon tässä tutkimuksessa selkeästi esiin muodostamiani kategorioita kirjallisen selityksen lisäksi taulukoiden muodossa. Laadullisen tutkimuksen tulisi antaa lukijalle mahdollisuus omien tulkintojen tekemiseen. Siksi

pyrin tutkijana raportoimaan tutkimuksen eri vaihteita mahdollisimman tarkasti, sillä se on huomioitava luotettavuutta arvioitaessa (Huusko & Paloniemi, 2006). Tutkimusprosessin kuvaus ja lainaukset aineistosta lisäävät tulkinnan läpinäkyvyyttä. Suorien lainausten avulla lukijan on mahdollista seurata tulkintojen syntymistä ja tarkastella tutkittavien kokemuksia. Lisäksi on hyvä pohtia, ovatko käsitykset eri ajankohtina samoja tai pysyviä (Huusko & Paloniemi, 2006).

Fenomenografinen analyysimenetelmä sopii mielestäni tähän tutkimukseen hyvin, sillä opettajien vastaukset olivat riittävän laajoja ja monipuolisia, jotta niiden pohjalta pystyi vertailla opettajien käsityksiä ja tekemään tulkintoja. Analyysimenetelmä tuki tutkimuksen lähestymistapaa, jossa tarkastelun kohteena on ihmisten käsitykset ja kokemukset tutkittavasta ilmiöstä (Kettunen, 2022). Analyysiä olisi helpottanut, jos tutkittavalle olisi joissain tapauksissa ollut mahdollista esittää tarkentavia jatkokysymyksiä. Näin käsityksiä olisi saanut mahdollisesti vielä enemmän esille. Tutkimuksen luotettavuutta puolestaan vähentää se, että muutama opettajista oli jättänyt tiettyyn kysymykseen vastaamatta.

5 Tutkimustulokset

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisia käsityksiä alakoulun opettajille on seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta alakouluikäisille oppilaille. Tulokset on saatu fenomenografista analyysia hyödyntäen tutkimuksen aineistosta. Käytän tutkimustulosten koonnissa suoria lainauksia opettajien vastauksista, jotta lukijan on helpompi seurata analyysista saatuja tutkimustuloksia.

5.1 Opettajien määrittelemä seksuaalikasvatus

Tulosten perusteella *seksuaalikasvatuksen* määrittely jakaantuu kolmeen eri aihealueeseen. Opettajat määrittelevät seksuaalikasvatusta lasten ymmärryksen, seksuaalikasvatuksen tarpeellisuuden ja seksuaalikasvatuksen tavoitteiden sekä siihen liittyvien sisältöjen kautta.

5.1.1 Lasten ymmärrys

Opettajat kuvailevat seksuaalikasvatuksen kasvatuksena seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, seksuaalisuuden eri muodoista ja ulottuvuuksista. Opettajat näkevät seksuaalikasvatuksen kokonaisvaltaisena asiana, joka käsittelee seksuaalista kehittymistä ja moninaisuutta.

”Seksuaalisuuden kokemukseen, kehittymiseen, muotoutumiseen ja moninaisuuteen liittyvää kasvatusta.”

”Seksuaalikasvatus on kasvatusta, jossa käsitellään lapsen/nuoren kanssa seksuaalisuuteen liittyviä aiheita.”

Tulokset osoittavat, että opettajat määrittelevät seksuaalikasvatusta lasten ymmärryksen kautta. Opettajien käsitysten mukaan lasten ja nuorten tulisi ymmärtää, että seksuaalisuus on hyvin iso osa ihmistä ja siihen liittyy paljon enemmän asioita kuin seksi. Opettajien mukaan seksuaalikasvatus auttaa lapsia ja nuoria ymmärtämään miten kohdata oma seksuaalisuus ja miten omaa seksuaalisuutta voi toteuttaa oikealla tavalla. Seksuaalisuutta pidetään yhtenä hyvinvoinnin osa-alueena, joten lapsen ja nuoren ymmärrys seksuaalisesta kasvusta ja kehityksestä nähdään tärkeänä.

”On tärkeää ymmärtää sen moninaisuus ja osata kohdata ja toteuttaa sitä rakentavalla ja sallitulla tavalla.” (Opettaja 3)

”Ymmärrystä ja taitoja seksuaalisuuteen liittyvistä asioista...” (Opettaja 2)

”...seksuaalisen kehityksen ymmärtäminen, ei vain seksiasiat, vaan kaikki siitä ympäriltäkin.” (Opettaja 5)

Aineistosta nousee esiin myös seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus, kun opettajat määrittelevät seksuaalikasvatusta. Seksuaalikasvatusta pidetään kasvatuksena, joka lisää ymmärrystä erilaisuudesta, ihmisten erilaisista tavoista kokea sukupuoli ja erilaisista seksuaalisista suuntautumista.

”Kasvatusta seksuaalisuuden eri muodoista, erilaisuudesta.” (Opettaja 1)

”Myös tutustuminen erilaisiin seksuaalisiin suuntautumisiin...” (Opettaja 2)

Opettajien seksuaalikasvatuksen määritelmien perusteella voidaan päätellä, että opettajien käsitysten mukaan seksuaalikasvatus nähdään laajempänä asiana kuin vain lisääntyminen tai raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisy, mihin seksuaalikasvatus on aikaisemmin usein keskittynyt. Ajattelutavoissa on nähtävissä kehitystä, joka on yhteiskunnallisen ymmärryksen kannalta tärkeää, sillä opettajat siirtävät omia ajattelu- ja toimintatapoja eteenpäin.

5.1.2 Alakoulun seksuaalikasvatuksen sisällöt

Opettajat määrittelevät seksuaalikasvatusta myös sen avulla, mitä se heidän käsitystensä mukaan sisältää. Opettajien vastauksista nousee esiin alakoulun seksuaalikasvatuksen sisältöjä ja käsityksistä löytyy selkeitä samankaltaisuuksia. Eniten opettajat nostavat esiin seksuaalikasvatuksen sisällöistä turvataidot, seksuaalioikeudet ja lisääntymisen. Jokainen yksittäinen sisältö nousee esiin vähintään kahden opettajan vastauksissa. Etenkin oman ja muiden kehojen rajat nousevat tärkeiksi seksuaalikasvatuksen sisällöiksi opettajien mukaan. Kehon rajat lukeutuvat turvataitojen käsitteen alle.

” Myös turvataitojen näkökulma on erittäin tärkeä... - Kehon, sen toiminnan ja rajojen pohtimista yhdessä...” (Opettaja 3)

”Seksuaalikasvatus opettaa omista ja muiden rajoista.” (Opettaja 2)

”Koen, että jokaisen oikeus fyysiseen koskemattomuuteen on tärkeää jo alkuopetuksessa opettaa lapsille.” (Opettaja 9)

Opettajat tuovat esiin kehollisen koskemattomuuden merkityksen. Opettajien käsitysten mukaan turvataitoihin kuuluu pohdinta lasten ja nuorten kanssa siitä, millainen kosketus on oikein. Turvataitojen avulla lapset ja nuoret voivat välttyä joutumasta esimerkiksi häirinnän tai väkivallan tilanteisiin tai niihin joutuessa itseä on helpompi suojella tai turvautua aikuisen apuun. Yksi opettajista korostaa, että fyysistä koskemattomuutta tulee käsitellä jo alkuopetuksessa.

Seksuaalikasvatus tukee tulosten mukaan myös lasten ja nuorten itsemääräämisoikeutta, kun turvataitoja käsitellään lasten kanssa. Opettajat käsittävät, että itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan oikeutta koskemattomuuteen sekä omiin rajoihin.

”Tukee jokaisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta.” (Opettaja 7)

Seksuaalioikeudet nousevat opettajien käsitysten mukaan seksuaalikasvatuksen sisällöksi. Opettajien mukaan lasten ja nuorten on tärkeää tietää omista oikeuksistaan. Opettajien käsitys seksuaalioikeuksien ja ylipäätään lasten oikeuksien opetuksesta pohjautuu tuloksien mukaan siihen, etteivät lapset tiedä omia oikeuksiaan ennen kuin heille kerrotaan niistä.

”Omien oikeuksien tunteminen on tärkeää.” (Opettaja 2)

Opettajat nimeävät seksuaalikasvatuksen sisällöksi myös tunne- ja vuorovaikutustaidot. Seksuaalisuuteen liittyy opettajien käsitysten mukaan tunteet ja käyttäytyminen. Lasten seksuaaliseen kehitykseen kuuluu alakouluikäisenä seksuaalisuuden portaiden mallin mukaan tunteiden hallitsemisen ja niiden ilmaisun opettelu (Korteniemi-Poikela & Carriatore, 2015).

”Tietysti siihen liittyy myös psykologinen ja sosiaalinen puoli, kuten tunteet ja käyttäytyminen.” (Opettaja 3)

”...seksuaalisuus linkittyy voimakkaasti myös tunne- ja vuorovaikutuskasvatukseen.” (Opettaja 6)

Lisääntyminen nousee myös selkeästi esiin opettajien vastauksissa. Opettajien mukaan seksuaalikasvatukseen kuuluu ihmisen lisääntyminen ja siitä kertominen. Lisääntyminen käsitetään seksuaalisuuden osaksi. Yksi opettajista liittää lisääntymiseen myös eläinten kyvyn lisääntyä.

”...ihmisen lisääntymiseen liittyvistä asioista kertomista.” (Opettaja 4)

”Seksuaalikasvatus on sitä, että annetaan lapselle - - tietoa ihmisen ja (kaikkien eläinten) kyvystä lisääntyä.” (Opettaja 9)

”Kerron heille siitä, miten lapsi saa alkunsa ja miten jokaisesta muotoutuu omanlaisensa.” (Opettaja 6)

Lisääntyminen on liitetty seksuaalisuuden ja seksuaalikasvatuksen käsitteisiin hyvin vahvasti viimeisten vuosikymmenien aikana (Aho ym., 2008; WHO, 2010, s.3). Lisääntyminen on selkeästi osa seksuaalikasvatusta, mutta seksuaalikasvatukseen liittyy paljon muutakin. Opettajien käsitykset seksuaalikasvatuksen sisällöistä osoittavat, että seksuaalikasvatukseen liitetään tänä päivänä monipuolisemmin ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin liittyviä asioita. Suurin osa alakoulun opettajista käsittää, että seksuaalikasvatuksen sisältö ei keskity pelkästään seksiin ja lisääntymiseen tai mahdollisiin riskeihin, vaan seksuaalikasvatusta toteutetaan jo alkuopetuksesta lähtien erilaisten sisältöjen parissa.

5.1.3 Seksuaalikasvatuksen tarve ja tavoitteet

Tulokset osoittavat, että lähes jokainen opettajista kokee lasten seksuaalikasvatuksen hyvin tärkeänä ja opettajien mukaan seksuaalikasvatusta pitää antaa lapsille jo alakoulussa. Opettajien käsitykset seksuaalikasvatuksen tarpeellisuudesta ovat melko samansuuntaisia, mutta yksi opettajista kokee, että seksuaalikasvatusta tarvitaan pienille oppilaille vähän, sillä heille tulisi suoda kasvurauha seksuaalisuutta ylikorostavassa ajassa.

”Mutta etenkin tässä seksuaalisuutta ylikorostavassa ajassa toivoisi, että pienillä alakoululaisilla olisi kasvurauha.” (Opettaja 4)

Toisaalta tämän opettajan mukaan on tärkeää tiedottaa lapsille ja nuorille esimerkiksi internetin mahdollisista vaaroista seksuaalisuuteen liittyvien asioiden kannalta. Tällöin koulun tehtävänä on lähdekriittisyyden opettaminen ja luotettavan tiedon antaminen. Opettajan käsitys seksuaalikasvatuksen tarpeesta näyttäytyy nykyisten tutkimusten valossa suppealta (ks. Oinonen & Susineva, 2019; Väestöliitto, 2019; WHO, 2010). Seksuaalikasvatus luetaan osaksi lapsen yleistä kasvatusta ja sen avulla lapsi saa ikätasoisesti tietoja, taitoja ja myönteisiä arvoja, joita tarvitaan muun muassa seksuaalisuuden ja seksuaalioikeuksien ymmärtämiseen sekä turvallisten ja tyydyttävien ihmissuhteiden luomiseen (Oinonen & Susineva, 2019; Väestöliitto, 2019; WHO, 2010). Opettajan näkemys seksuaalikasvatuksen tarpeesta heijastuu myös seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen. Hänen mukaansa seksuaalikasvatusta tarvitaan vain isommille oppilaille eli 5–6. luokkalaisille lapsille, joiden kanssa käsitellään pääasiassa murrosikää.

Opettajien käsitykset seksuaalikasvatuksen tavoitteista eroavat jonkin verran toisistaan. Yksi seksuaalikasvatuksen tavoitteista on opettajien mukaan maailmankuvan avartaminen. Heidän mukaansa seksuaalikasvatuksen avulla voidaan tutustua erilaisiin seksuaalisiin suuntauksiin, seksuaalisuuden monimuotoisuuteen ja sukupuolen moninaisuuteen, mikä poistaa puolestaan mahdollisia pelkoja, joita oppilailla voi olla.

”Jotta yhteiskuntaan kasvaisi seksuaalisuuden monimuotoisuuden hyväksyviä ja tiedostavia lapsia.” (Opettaja 1)

”Myös tutustuminen erilaisiin seksuaalisiin suuntautumisiin, jotta ymmärrys avartaisi maailmankuvaa ja poistaisi pelkoja, joita mahdollisesti kotona siirretään vanhempien puheilla lasten/nuorten ajatuksiin.” (Opettaja 2)

”Jotta tulevaisuudessa koulussa ei esimerkiksi homoteltaisi tai lasten kasvaessa he eivät pitäisi esimerkiksi heterosuhteita ns. normaaleina vaan hyväksyisivät samalla tavalla kaikki muutkin suhteet.” (Opettaja 1)

Opettajien käsitysten mukaan seksuaalikasvatuksella voidaan vaikuttaa oppilaiden asenteisiin ja näin ollen yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin. Yhdenvertaisuus nähdään tärkeänä arvona. Maailmankuvan avartamisen rinnalla seksuaalikasvatuksen tavoitteena pidetään tietoisuuden lisäämistä. Opettajat nostavat esiin lasten ja nuorten ennakkoluulot ja -oletukset, joihin seksuaalikasvatuksen avulla voidaan vaikuttaa. Tietoisuuden lisäämisen ohella opettajat tuovat esiin luotettavan ja oikean tiedon merkityksen. Opettajien mukaan oppilaat voivat saada etenkin internetistä väärää ja epäluotettavaa tietoa. Tuloksista nousee esiin myös vaaroista tiedottaminen esimerkiksi internettiin ja pornoon liittyen. Median käsittely nähdään tärkeänä tietoisuuden lisäämisen kannalta, sillä oppilaat viettävät jatkuvasti aikaa älylaitteilla, jossa on mahdollista altistua esimerkiksi ikätasoon sopimattomalle sisällölle.

”Lapset etsivät paljon tietoa netistä, mutta joskus on helpompi keskustella aikuisen kanssa, jos epäilee, onko tieto totta vai ei.” (Opettaja 2)

”Nykyään kaikki tieto on lasten saatavilla, mutta koulun tarkoitus on saattaa oikea tieto lapselle ja antaa tieto kullekin ikätasolle kuuluvalla tavalla. Koulun tehtävä on vähentää väärinymmärryksiä lasten mielistä...” (Opettaja 9)

”Seksuaalikasvatus on myös pornografian ja muiden internetin vaaroista tiedottamista.” (Opettaja 4)

Väärä tieto voi opettajien käsitysten mukaan vaikuttaa haitallisesti ihmis- ja parisuhteisiin sekä seksuaalisuuden toteuttamiseen.

*”Tarvitaan, koska muuten oppilas voi saada hyvinkin väriä asioita tietoonsa liit-
tyen seurusteluun, seksiin ja parisuhteeseen ja toimia tavalla, joka vahingoittaa
toista tai itseä.” (Opettaja 5)*

Opettajien käsityksen mukaan koulun tehtävänä on antaa lapsille ja nuorille oikeaa, luotettavaa tietoa. Heidän mukaansa juuri koulu on yksi niistä kasvattajista, jolla on mahdollisuus ja vastuu vastata tähän haasteeseen ja seksuaalikasvattaa lapsia ja nuoria.

Opettajien mukaan seksuaalikasvatuksen tavoitteena on lasten ja nuorten itsetuntemuksen kehittäminen. Opettajat korostavat sitä, että seksuaalikasvatusta tarvitaan, koska se edesauttaa myönteistä minäkuvaa ja näin ollen itsensä hyväksymistä. Opettajien mukaan jo pienen lapsen on tärkeää ymmärtää itseään ja muodostaa ymmärrystä esimerkiksi omasta kehostaan ja kasvustaan.

”On tärkeää, että jokainen alakoululainenkin oppii pitämään itseään ja kehoaan tärkeänä.” (Opettaja 7)

”...ihan vain ymmärrys omaa itseään kohtaan.” (Opettaja 3)

”Itsensä hyväksyminen ja ymmärrys oman kropan ja mielenkehityksestä tärkeää.” (Opettaja 5)

Tulosten mukaan seksuaalikasvatus tukee alakouluikäisten lasten ja nuorten itsetuntemusta, koska seksuaalisuus on opettajien käsitysten mukaan aina osa ihmistä ja ihmisen minuutta, jo pienestä lapsesta saakka.

” Seksuaalisuus on osa ihmisen minuutta... - - Lapsen seksuaalisuus kehittyy pienestä pitäen, siksi kasvatusta tarvitaan myös alakoulussa.” (Opettaja 6)

”Tarvitaan, koska seksuaalisuus on osa ihmistä eri tavoin jo lapsuudessa.” (Opettaja 8)

Yksi seksuaalikasvatuksen tavoitteista on opettajien käsitysten mukaan ikätasoinen opetus. Opettajien mukaan seksuaalikasvatuksessa tulee käsitellä asioita ikätasoisesti sekä antaa oppilaille heidän ikätasoonsa sopivaa tietoa. Opettajien vastauksissa nousee esiin, että seksuaalikas-

vatuksen sisällöt ovat eri ikäisille samankaltaisia. Lisääntymisen käsittely nousee selkeäksi esimerkiksi siitä, miten asioita opettajien mukaan käsitellään ikätasoisesti. Lisääntymisestä puhutaan jo alkuopetuksessa ja sitä käsitellään edelleen kuudennella luokalla. Tapa puhua aiheesta voi riippua siitä, minkä ikäisten oppilaiden kanssa aihetta käsitellään. Asioista tulee kuitenkin opettajien mukaan puhua niiden oikeilla nimillä.

”...pohtimista yhdessä ikätason mukaisesti.” (Opettaja 3)

”...kasvatusta lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden.” (Opettaja 8)

”...annetaan lapselle ikätasolleen sopivaa tietoa...” (Opettaja 9)

Taulukko 4. Opettajien käsitykset seksuaalikasvatuksesta

Kuvauskategoria	Alatason kategoria	Merkitysyksiköt
Opettajien määrittelemä seksuaalikasvatus	Lasten ymmärrys	Seksuaalikasvatuksen kokonaisvaltaisuus
		Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus
	Alakoulun seksuaalikasvatuksen sisällöt	Turvataidot
		Seksuaalioikeudet
		Lisääntyminen
		Lasten tunne- ja vuorovaikutustaidot
	Seksuaalikasvatuksen tarve ja tavoitteet	Maailmankuvan avartaminen
		Tietoisuuden lisääminen
		Itsetuntemus
		Ikätasoinen opetus

5.2 Seksuaalikasvatuksen toteuttaminen osana kouluarkea

Tuloksista selviää, miten seksuaalikasvatusta toteutetaan käytännössä ja miten koulut ja opettajat huomioivat seksuaalikasvatuksen. Seksuaalikasvatuksen toteuttaminen käytännössä koko koulun tasolla nousee esiin opettajien vastauksissa koulun toimintakulttuuriin liittyvien ilmausten kautta. Kaksi opettajista liittyy kouluissa laaditun tasa-arvosuunnitelman osaksi seksuaalikasvatusta. Opetussuunnitelman (2016) mukaan opetuksen järjestäjän tulee laatia paikallinen suunnitelma, joka toimii koulussa tehtävän tasa-arvoa edistävän työn tueksi. Tasa-arvon tavoite ja laaja yhdenvertaisuusperiaate ohjaavat opetuksen kehittämistä ja opetuksen tulee edistää sukupuolten tasa-arvoa (OPH, 2016, s.12, 16). Yksi opettajista tuo esille koko koulun kattavan projektin, jossa on ollut esillä turvataidot, joka on yksi seksuaalikasvatuksen sisällöistä. Opetussuunnitelman (2016) mukaan ympäristöopin tavoitteisiin kuuluu vuosiluokilla 3–6 harjoitella turvataitoja esimerkiksi fyysiseen ja henkiseen koskemattomuuteen liittyen. Myös vuosiluokkien 1–2 sisällön ”Kotona ja koulussa toimiminen” tavoitteisiin kuuluu turvataitoihin perehtyminen ja fyysisen koskemattomuuden kunnioittamisen harjoittelu (OPH, 2016).

Osa opettajista taas kertoo, ettei heidän koulunsa huomioi seksuaalikasvatusta mitenkään tai ainakaan näkyvästi. Ainoastaan yksi opettaja tuo esiin, että koulussa vallitsee avoin keskustelukulttuuri seksuaalikasvatuksen suhteen. Koulun toimintakulttuurissa huomioitu seksuaalikasvatus tulee ilmi lopulta vain muutamassa vastauksessa ja opettajien mukaan seksuaalikasvatus tulee esille lähinnä vain siten, miten opettaja itse haluaa siihen liittyviä aiheita käsitellä. Opettajien käsitysten mukaan kouluilla ei ole selvää mallia seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen, ja opettajat kiinnittävät seksuaalikasvatukseen huomiota oman kiinnostuksensa mukaan.

Opettajat toteuttavat seksuaalikasvatusta opetusryhmässään erilaisissa tilanteissa ja he tuovat esiin opetusjärjestelyitä, joita seksuaalikasvatukseen liittyy. Opettajat mainitsevat seksuaalikasvatusta tapahtuvan etenkin ympäristöopin oppitunneilla. Muita oppitunteja, jossa seksuaalikasvatus nousee esiin ovat liikunnan ja uskonnon oppitunnit. Yhden opettajan mukaan terveydenhoitaja saattaa käydä keskustelemassa oppilaiden kanssa, mutta hän ei tuo ilmi onko tällaista moniammatillista yhteistyötä oikeasti tapahtunut seksuaalikasvatuksen toteuttamisen yhteydessä. Oppituntien lisäksi yksi opettaja kertoo toteuttavansa seksuaalikasvatusta myös erillisellä tyttöjen ja poikien sisävalitunnilla, joka järjestetään kerran kuukaudessa.

”Pidämme myös oppilaiden kanssa tyttöjen välikän ja poikien välikän kerran kuukaudessa, jolloin heillä on mahdollista kysyä ja jutella sellaisia asioita, joita eivät

toistensa aikana muuten keskustelisi. - - joissa keskustellaan aiheista, jotka kiinnostavat oppilaita, mutta joita eivät uskalla kysyä toisen sukupuolen aikana. Jos luokassa olisi oppilas, joka olisi ns. seksuaalivähemmistön "edustaja", mieltäisin tällaisen välituntijutun uudelleen ja kysyisin mahdollisesti oppilaalta, miten hän haluaisi, että tehdään." (Opettaja 2)

Tämän opettajan käsityksen mukaan oppilaat ottavat asioita puheeksi tai kysyvät heitä askaruttavia kysymyksiä helpommin samaa sukupuolta olevien läsnä ollessa. Toisaalta osa opettajista korostaa sitä, että keskustelukulttuuria seksuaalisuuteen liittyvien asioiden ympärillä tulisi pitää luontevana ja avoimena kaikkien kesken. Sisävälitunteja järjestävä opettaja tuo itse esiin tällaiseen sukupuoleen perustuvaan jaotteluun ongelman liittyen sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen. Hän tuo ilmi, että järjestelyä pitäisi harkita uudelleen, jos joku oppilaista olisi vähemmistön edustaja. Tämä osoittaa opettajan tiedostavan sukupuolen moninaisuuden.

Tyypillisin konkreettinen seksuaalikasvatustilanne on opettajien mukaan se, kun oppilaat itse kysyvät ja nostavat jonkin asian esille. Seksuaalikasvatuksen toteuttaminen ja toteutuminen näyttäytyy opettajien vastauksien mukaan olevan suurimmaksi osaksi lasten uteliaisuuden ja kysymysten varassa.

"Alkuopetuksessa korostuu lasten uteliaisuus, jolloin heidän kysymyksiin pyritään vastaamaan mahdollisimman hyvin heidän ikätasolleen sopivasti ja keskustelukulttuuria asiasta pidetään luontevana." (Opettaja 9)

"Opetukseni perustuu oppilaiden mielenkiintoihin ja kysymyksiin." (Opettaja 6)

"Satunnaiset keskustelut aiheeseen liittyen, kun ne nousee esille." (Opettaja 3)

"Keskustelut oppilaiden kanssa heitä kiinnostavista aiheista." (Opettaja 2)

"Kun aihe kiinnostaa, käsittelemme silloin asiaa perusteellisemmin." (Opettaja 6)

Opettajien käsitysten mukaan heidän toteuttama seksuaalikasvatus on hyvin oppilaslähtöistä, sillä seksuaalikasvatukseen liittyviä asioita otetaan esille eniten silloin, kun aihe nousee esiin oppilaiden toimesta. Opettajat näkevät oppilaiden kiinnostuksen kohteet ja tarpeet tärkeinä. Oppilaslähtöinen seksuaalikasvatus jättää tilaa lasten omille ajatuksille ja aloitteille. Opettajat pitävät lasten kysymyksiä ja selityksiä avainasemassa ja täten myös lapset ovat aktiivisesti osana opetuskeskusteluissa. Opettajien mukaan oppilaiden kiinnostuksen kohteita pitäisi hyödyntää

seksuaalikasvatuksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Opetus ei voi kuitenkaan perustua ainoastaan oppilaiden kiinnostuksenkohteisiin tai kysymyksiin eikä opetusta voi toteuttaa pelkästään oppilaiden ehdoilla. Opettaja 8 kuvailee ettei spontaanit seksuaalikasvatuksen tilanteet sulje pois suunnitelmallista seksuaalikasvatusta.

”Uskon, että suuri osa toteutuvasta seksuaalikasvatuksesta tapahtuu etukäteen valmisteltujen tuntisuunnitelmien ulkopuolella spontaanisti, ja aloite lienee usein oppilaiden puolella. Tällä en tarkoita sitä, että arvelisin opettajien välttelevän seksuaalikasvatukseen liittyviä aiheita, vaan ennemminkin sitä, että oppilaat tuovat aiheen esille useammin, kuin opettaja itse suunnittelee (vaikkapa ihan tavan matematiikan tai historian tunnilla sivulauseista lähtevien keskustelujen myötä jne). Näin olen tulkinut omalla kokemuksella, ja myös muiden opettajien kahvihuonekeskusteluista.” (Opettaja 8)

Tämän opettajan käsitys seksuaalikasvatuksen toteutumisesta perustuu siihen, että suunnitelmallisen seksuaalikasvatuksen rinnalla kulkee luonnollisesti oppilaslähtöinen opetus, jossa oppilaiden kysymykset ja ajatukset huomioidaan. Hänen käsityksensä mukaan opettajat eivät välttele seksuaalikasvatusta, vaikka seksuaalikasvatusta tapahtuisi enemmän arkisten tilanteiden yhteydessä kuin suunnitellusti. Suunniteltua ja strukturoitua seksuaalikasvatusta toteutetaan ympäristöopin tunneilla, jolloin käsiteltävät aiheet ovat tarkemmin valikoituja. Suunniteltua seksuaalikasvatusta toteutetaan esimerkiksi murrosikään ja kasvuun liittyvien aiheiden ympärillä. Opettaja 1 nostaa esiin huomion siitä, että opettajan tulee osata ottaa asiat puheeksi, kun niitä tulee luokan arjessa esiin. Siihen, miten opettaja tarttuu näihin tilanteisiin, vaikuttaa opettajien mukaan opettajan oma mielenkiinto seksuaalikasvatukseen liittyen.

”Seksuaalikasvatus huomioidaan enemmän arkisissa tilanteissa. Ottamalla asioita puheeksi.” (Opettaja 1)

Opettajat kertovat kiinnittävänsä huomiota luokan ilmapiiriin, jonka avulla voidaan edistää seksuaalikasvatuksen toteuttamista. He korostavat avointa keskustelukulttuuria ja turvallista ilmapiiriä, jossa jokainen saa olla oma itsensä. Seksuaalikasvatusta tulee toteuttaa opettajien mukaan lämminhenkisellä ja avoimella keskustelutyylillä. Opettajien käsitysten mukaan oppilaan tuntemus ja oppilaiden turvallisuuden tunne auttavat nostamaan esille seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä niin opettajan kuin oppilaidenkin puolesta.

” ...oppilaantuntemus ja tuttavallinen vuorovaikutus auttavat ottamaan keskustelunaiheeksi oppilaiden seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset tuoreeltaan.” (Opettaja 6)

”Olen pyrkinyt jo vuosia luomaan luokassamme hyväksyvyyden ilmapiirin.” (Opettaja 7)

”Haluan luoda avoimen ympäristön keskustelulle. En halua ylläpitää tabuja.” (Opettaja 3)

Opettaja 3 nostaa esiin myös tabut, joita hän ei halua opetuksessaan ylläpitää. Seksuaalikasvatukseen liittyviä asioita on opettajan käsityksen mukaan koettu usein vaivaannuttavana. Tämän vuoksi aiheen ympärille halutaan rakentaa avointa keskustelua. Opettajien mukaan asioista puhuminen niiden oikeilla nimillä on tärkeää ja se edistää avointa keskustelukulttuuria oppilaiden kanssa ja näin myös luokan ilmapiiriä.

”Toteutan sitä avoimella ja lämminhenkisellä keskustelutyylillä. - - koska kun on itse avoin ja puhuu ”asioista niiden oikeilla nimillä”, myös oppilaat rentoutuvat asioiden suhteen tosi nopeasti ja alkavat keskustella avoimesti.” (Opettaja 8)

Kyselyyn osallistuneet opettajat kokevat, että oppilaiden kielenkäytössä ja keskustelussa esiintyy välillä seksuaalisävytteistä kielenkäyttöä. Tällaista kielenkäyttöä esiintyy esimerkiksi kiistatilanteissa tai oppilaiden välisessä huutelussa. Opettajien mukaan nämä ovat myös tilanteita, joissa seksuaalikasvatusta toteutetaan suunnittelematta.

”Kutosluokkalaisten kanssa seksuaalisuuteen liittyvät asiat nousevat esille jatkuvasti, milloin missäkin tilanteessa: keskusteluissa, käytäväpuheissa, kiistatilanteissa jne.” (Opettaja 8)

”Tai jos esimerkiksi oppilaat huutelisivat ”homo” toisilleen on paikallaan ottaa asia puheeksi ja käsitellä sitä.” (Opettaja 1)

”Tarvittaessa puutun epäasialliseen seksuaalisuuteen liittyvään puheeseen/toimintaan ja ohjaan kunnioittamaan kaikkia.” (Opettaja 3)

”... kumpuavat lasten omista kysymyksistä, puheista tai joskus huuteluista/nimitteilytilanteistakin.” (Opettaja 8)

Opettajat korostavat, että tällaisen kiistatilanteen tai huutelun tapahtuessa on tärkeää puuttua siihen ja käsitellä sitä. He pitävät loukkaavaan, halventavaan ja mitätöivään puheeseen puuttumista tärkeänä kasvatuksellisenä tehtävänä. Esimerkiksi homottelu voi luoda turvattomuuden tunnetta niillekin oppilaille, joihin se ei suoranaisesti kohdistu. Näistä käsityksistä voidaan päätellä, että seksuaalikasvatusta toteutuu oppilaiden välisistä vuorovaikutustilanteista kumpuavien tapahtumien kautta.

Sukupuoli nousee esille opettajien vastauksissa, kun he pohtivat opetusta ja seksuaalikasvatuksen toteuttamista. Osa opettajista tuo esiin opetuksen sukupuolitietoista lähestymistapaa. Opettaja 3 kertoo, että hän pitää opetussuunnitelman mukaisesti opetuksen lähestymistapana sukupuolitietoista opetusta.

”...lisäksi kiinnitän huomiota siihen, että opetuksessani sukupuoli ei määritä asioita esim. istumajärjestyistä tai sitä, millaiseen toimintaan oppilaita ohjaan.”
(Opettaja 3)

Tämä osoittaa, että opettaja on pohtinut omia arvoja, käsityksiä ja toimintatapoja, jotta opetus olisi mahdollisimman sukupuolitietoista eikä opetusta ohjaa sukupuoliin sidotut roolit tai asenteet. Sukupuolitietoisuus on huomioitu ainakin yhdessä koulussa niin, että koulun vessojen sukupuolirajoitteita on poistettu. Vessat ovat kaikkien käytössä eikä heillä ole enää erikseen tyttöjen ja poikien vessoja. Opettajien käsityksen mukaan heillä on aikuisena merkittävä rooli näyttää omaa esimerkkiä siinä, miten muita kohdellaan ja miten sukupuolten välistä tasa-arvoa edistetään.

”Sukupuolten välinen tasa-arvo ja muu kohtelu lähtee aikuisen omasta esimerkistä.” (Opettaja 9)

Kuten aiemmin mainittiin opettajat liittyvät seksuaalikasvatuksen oppiaineista lähinnä ympäristöoppiin. Eniten opettajat käsittelevät seksuaalisuuteen ja seksuaalikasvatukseen liittyviä asioita viidennen ja kuudennen luokan oppilaiden kanssa.

”On juurikin murrosikään ja kaikkeen siihen liittyvään pohjautuvia oppitunteja 5 ja 6 luokkalaisille, johon liittyy myös seksuaalikasvatusta.” (Opettaja 4)

”Ympäristöoppi 5. Ja 6.luokan sisällöt.” (Opettaja 5)

Pienempien oppilaiden parissa työskentelevät opettajat kokevat, ettei seksuaalikasvatusta huomioida alkuopetuksessa lähes ollenkaan.

”Olen toiminut alkuluokkien opettajana ja seksuaalikasvatus ei erotu erityisesti. Koko ihmisenä oleminen ja kasvu on olennainen osa alkuopetusta.” (Opettaja 9)

Opettajien kuvailema seksuaalikasvatuksen toteutus näyttyy hieman ristiriitaisena. Alkuopetuksen työskentelevät opettajat kertovat, ettei seksuaalikasvatus erotu selvästi muun opetuksen joukosta. He kuitenkin käsittävät seksuaalikasvatuksen sisältyvän alkuopetukseen esimerkiksi ihmisen kasvun ja kehon käsittelyn kautta. Tällöin myös alkuopetuksessa toteutetaan seksuaalikasvatusta, mutta oppisisältöjä ei niin selkeästi liitetä seksuaalikasvatukseen kuuluviksi. Yksi opettajista käsittää selkeästi, että seksuaalikasvatusta toteutetaan alkuopetuksessa, sillä ympäristöopissa on ensimmäisellä luokalla seksuaalikasvatukseen liittyviä oppitunteja oppikirjan pohjalta.

Taulukko 5. Käsitteet seksuaalikasvatuksen toteuttamisesta osana kouluarkea

Kuvauskategoria	Alatason kategoria	Merkitysyksiköt
Seksuaalikasvatuksen toteuttaminen osana kouluarkea	Koulun taso	Koulun toimintakulttuuri
	Opettajan toteuttama seksuaalikasvatus	Oppilaslähtöinen opetus
		Oppilaiden välinen vuorovaikutustilanne
		Luokan ilmapiiri
		Sukupuolitietoisuus
		Oppisisällöt
		Opetusjärjestelyt

5.3 Opettajien kokemat valmiudet seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen

Aineistosta nousee esille asioita, jotka opettajat kokevat seksuaalikasvatuksessa helpoksi tai haastavaksi. Opettajat tuovat esille myös sen, miten opetussuunnitelma ohjaa ja tukee seksuaalikasvatuksen toteuttamista alakoulussa.

5.3.1 Opetussuunnitelma seksuaalikasvatusta ohjaamassa

Seksuaalikasvatuksen käytännön toteuttamista käsittelevissä tuloksissa tuli ilmi, että seksuaalikasvatus liitetään kuuluvaksi yleensä ympäristöopin oppiaineeseen ja opetukseen. Seksuaalikasvatus huomioidaan opettajien mukaan ympäristöopin tavoitteissa. Seksuaalikasvatus nähdään myös osana tunne- ja vuorovaikutustaitojen opetusta.

”Seksuaalikasvatus liitetään pienillä oppilailla osin tunnekasvatukseen, osin Ypin tavoitteisiin.” (Opettaja 6)

”Osana ympäristöopin tavoitteita ainakin.” (Opettaja 5)

”...seksuaalisuus linkittyy voimakkaasti myös tunne- ja vuorovaikutuskasvatukseen.” (Opettaja 6)

Opettajien käsitykset seksuaalikasvatuksen sisällöistä opetussuunnitelmassa vaihtelevat. Osa opettajista tulkitsee, ettei opetussuunnitelman opetussisällöt huomioi seksuaalikasvatusta alkuopetuksessa. Toiset opettajat taas käsittävät, että alkuopetuksessa on selkeästi seksuaalikasvatuksen sisältöjä esimerkiksi ympäristöopissa ihmisen kasvua ja kehoa käsittelevien sisältöjen osalta. Murrosikä ja ihmisen lisääntyminen ovat opettajien mukaan selkeimpiä opetussuunnitelmassa olevia seksuaalikasvatuksen sisältöjä.

Opettajien erilaiset käsitykset opetussuunnitelman ohjeistuksista kertoo siitä, että opettajien käsitykset seksuaalikasvatuksesta, sen sisällöistä ja tavoitteista eroavat toisistaan. Opettajien tieto siitä, mitä seksuaalikasvatus tarkoittaa tai pitää sisällään, vaihtelee. Kaikki opettajat eivät osaa tulkita opetussuunnitelmasta seksuaalikasvatukseen liittyviä tavoitteita tai opetuksen sisältöjä. Opetussuunnitelman ohjeistukset ovat opettajien käsitysten mukaan melko tulkinnanvaraisia ja ne tarvitsisivat tarkennusta siihen, miten asioita käsitellään ikätasoisesti aina alkuopetuksesta kuudennelle luokalle. Opettaja 7 kokee, että käytännön toteutus vaihtelee ja opettajat toteuttavat seksuaalikasvatusta omien intressiensä mukaan.

”Tällä hetkellä jokainen opettaja käsittelee aiheita omien intressiensä mukaan.” (Opettaja 7)

Yli puolet tutkimukseen osallistuneista opettajista kokevat, ettei opetussuunnitelma ohjaa tai tue seksuaalikasvatusta tarpeeksi. Tällä hetkellä opetussuunnitelman ohjeistukset ovat liian niukkoja ja epämääräisiä. Opettajien mukaan opetussuunnitelmassa tulisi määritellä tarkemmin

seksuaalikasvatuksen sisältöjä ja korostaa, että seksuaalikasvatus on osa jokaisen vuosiluokan opetusta, eikä se kuulu vain viidennelle ja kuudennelle luokalle, kuten osa opettajista käsittää.

”Toivoisin enemmän sisältöjä ja konkretiaa opsin ohjaamaan seksuaalikasvatukseen.” (Opettaja 6)

”Avata asioita enemmän esim. mitä milläkin luokka-asteella voisi ottaa. Jos aihe on liian laaja, tuntien suunnittelu on haastavampaa.” (Opettaja 2)

”Painottaa sitä, että se kuuluu joka vuosiluokalle.” (Opettaja 7)

Ainoastaan yhden opettajan mukaan opetussuunnitelma tuo seksuaalikasvatusta hyvin esille. Hänen käsityksensä mukaan sitä ei kuitenkaan tuoda koulussa tarpeeksi esille ja käytännön toteutus ei vastaa opetussuunnitelman tavoitteita.

5.3.2 Haasteet ja vahvuudet seksuaalikasvatuksessa

Opettajat tuovat vastauksissaan ilmi seksuaalikasvatukseen liittyviä haasteita sekä puolestaan sellaisia tekijöitä, jotka nähdään vahvuutena seksuaalikasvatusta toteuttaessa. Yli puolet opettajista kokee tarvitsevansa lisää tietoa tai taitoa seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen. Vain kolme opettajaa, joista kahdella ei ollut harrastuneisuutta tai koulutusta seksuaalikasvatukseen kertoi, etteivät he kaipaa lisää tietoa tai taitoa seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen. Eniten opettajat kaipaavat materiaalia, jonka avulla seksuaalikasvatusta ja siihen liittyviä sisältöjä voi käsitellä.

”...vaikeaksi koen materiaalin kapeuden tai vähyyden.” (Opettaja 6)

Opetuksen tueksi toivotaan etenkin sellaista materiaalia, jota voi hyödyntää pienempien oppilaiden seksuaalikasvatuksen tukena. Kaksi opettajaa tuo esiin täydennyskoulutuksen. He kertovat täydennyskoulutuksen lisänneen valmiuksia seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen ja suosittelivat koulutuksia muillekin. He käsittävät, että täydennyskoulutusta tulisi tarjota ja suunnata kaikille alakoulussa työskenteleville opettajille.

”Täydennyskoulutusta tulisi suunnata tasapuolisesti kaikille.” (Opettaja 6)

Täydennyskoulutuksen tarpeesta voidaan myös tulkita, että opettajan koulutus ei ole välttämättä ainakaan aikaisemmin antanut kaikille opettajille valmiuksia toimia seksuaalikasvattajana. Ny-

kyään käsitys seksuaalikasvatuksesta on laajentunut koskemaan muutakin kuin esimerkiksi lisääntymistä tai raskauden tai seksitautien ehkäisyä (WHO, 2010, s.3). Seksuaalikasvatuksen lähestymistapa on tänä päivänä kokonaisvaltainen, jossa seksuaalisuus nähdään ihmisen voimavarana (WHO, 2010, s.3).

Opettajien mukaan seksuaalikasvatuksen toteuttamista helpottaa se, että seksuaalisuuteen liittyvät asiat kiinnostavat yleensä oppilaita. Oppilaat myös keskustelevat mielellään aiheesta kuin aiheesta.

”Lapset ja nuoret pitävät aiheesta kuin aiheesta ja keskustelevat mielellään. Se on parasta, kun keskustellaan innostuneesti!” (Opettaja 2)

”Helppoa on sinänsä se, että aihe kiinnostaa oppilaita aina. - - Helppoa on myös asian käsittely arjen toimintaan liitettynä, koska konkretia on aina hyvä juttu.” (Opettaja 3)

Opettaja 3 kokee vahvuutenaan asioiden liittämisen oppilaiden arkeen. Tulosten mukaan seksuaalikasvatuksen työtapana käytetään useimmiten keskustelua ja opettajat kokevat oppilaiden kanssa keskustelemisen kuuluvan heidän vahvuuksiinsa seksuaalikasvatuksen toteutuksessa.

”Helpoksi koen itse opettamisen ja jutteleminen...” (Opettaja 6)

”Avoimen keskustelutyylin löytäminen on mielestäni melko helppoa...” (Opettaja 8)

Haasteena yksi opettaja nostaa esiin oppilaiden mielipiteisiin vaikuttamisen esimerkiksi vähemmistöihin liittyen. Koulussa voi ilmetä haasteita esimerkiksi oppilaiden arvopohjien välisistä jännitteistä ja ristiriidoista.

”Haastavaa on kääntää oppilaiden mielipiteitä jos heillä on esimerkiksi tosi vahvat mielipiteet vähemmistöistä.” (Opettaja 1)

Jokaisella meillä on omat arvomme ja arvomme ovat usein erilaisia. Oppilaiden mielipiteisiin voi vaikuttaa esimerkiksi hänen uskonnollinen tai kulttuurinen tausta. Suomalainen yhteiskunta on Setan (2021) mukaan moniarvoinen, mutta on myös arvoja, joiden varaan yhteiskuntamme vahvasti rakentuu. Näitä ovat muun muassa ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen. Opettaja voi tehdä selväksi, että yksittäisten oppilaiden

vaatimukset eivät voi ylittää oppilaitosten arvoperustaa ja esimerkiksi tasa-arvolain toteutusta (Seta, 2021, s.14). Seksuaalisuus on aiheena hyvin sensitiivinen ja tunteita herättävä. Opettajat nostavat esiin myös aiheen herkkyyteen liittyviä haasteita.

”Vaikeaa on joskus miehenä tyttöjen kokemusten erilaisuuden huomiointi. Tutkimusten mukaan tytöt esimerkiksi kokevat huomattavasti enemmän yhteiskunnan, ulkopuolisten ihmisten, somen yms. asettamia paineita/vaatimuksia esimerkiksi kehoon ja ulkonäköön liittyen. Olisi hienoa osata ottaa huomioon monenlaisia tällaisia asioita ja ymmärtää paremmin sitä kokemusmaailmaa.” (Opettaja 8)

”Vaikeaa on käsitellä asiaa niin, ettei kukaan kokisi oloaan kauhean hankalaksi, koska onhan seksuaalisuus aiheena herkkä.” (Opettaja 3)

Yksi opettajista nostaa esiin muun kuin oman sukupuolen kokemusten huomioimisen haastavuuden. Hän kertoo, että miehenä on vaikeaa huomioida tyttöjen kokemuksia esimerkiksi kehoon tai ulkonäköön liittyvien paineiden osalta. Opettaja 3 kertoo, että seksuaalikasvatusta toteuttaessa on vaikeaa käsitellä asioita niin, ettei kukaan koe oloaan epämuikavaksi. Koettuun epämuikavuuteen voi vaikuttaa se, ettei aihetta ole totuttu käsittelemään avoimesti.

Taulukko 6. Opettajien kokemat valmiudet seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen

Kuvauskategoria	Alatason kategoria	Merkitysyksiköt
Opettajien kokemat valmiudet seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen	Opetussuunnitelma seksuaalikasvatusta ohjaamassa	Opetussuunnitelman ohjeistukset
	Haasteet ja vahvuudet seksuaalikasvatuksessa	Opetusmateriaali
		Täydennyskoulutus
		Oppilaiden kiinnostus
		Avoin keskustelu
		Sensitiivinen aihe

Pohdinta

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää opettajien käsityksiä seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta alakoulussa. Tutkimuksen tulokset ovat samoilla linjoilla aiemman tutkimustiedon kanssa. Tutkimukseen osallistuneiden opettajien käsitykset jakaantuvat kolmen tutkimuskysymyksen alle. Tulosten mukaan opettajat määrittelevät seksuaalikasvatusta lasten ymmärryksen, seksuaalikasvatuksen tarpeellisuuden ja tavoitteiden sekä siihen liittyvien sisältöjen kautta. Opettajien käsitys seksuaalikasvatuksesta vaihtelee, mutta suurin osa kokee sen olevan kokonaisvaltaista ja seksuaalisuus nähdään merkittävänä osana jokaista ihmistä. Seksuaalikasvatukseen tarvitaan WHO:n (2010) mukaan kokonaisvaltaista lähestymistapaa, jossa seksuaalisuus nähdään ihmisen voimavarana. Kokonaisvaltaisen käsityksen mukaan seksuaalikasvatusta nähdään laajempaan asiana kuin vain seksi tai lisääntyminen sekä raskauden ja sukupuolitautien ehkäisy, mihin seksuaalikasvatusta on aikaisemmin usein keskittynyt (Aho ym., 2008; WHO, 2010, s.3). Seksuaalikasvatusta on opettajien mukaan kasvatusta seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, ymmärryksen lisäämistä lapsen omasta kasvusta ja kehityksestä sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta. Seksuaalikasvatustajan tulee olla perillä siitä, millainen on lasten kehityskaari ja miten seksuaalisuus kehittyy, jotta kehitystä voi tukea ja vastata lasten ja nuorten tarpeisiin (Oinonen & Susineva, 2019).

Opettajien mukaan seksuaalikasvatuksen sisältöjä ovat turvataidot, seksuaalioikeudet, lisääntyminen sekä tunne- ja vuorovaikutustaidot. Nämä ovat linjassa opetussuunnitelmassa asetettujen sisältöjen ja tavoitteiden kanssa. Opetussuunnitelman (2016) mukaan oppilaita tulee rohkaista itsensä hyväksymiseen, omien oikeuksien ja rajojen tunnistamiseen sekä omasta turvallisuudesta huolehtimiseen. Oppilaita tulee kannustaa ilmaisemaan itseään ja kuuntelemaan muita sekä tukea heidän valmiuksiaan tunnistaa, ilmaista ja säädellä tunteitaan. Seksuaalista kehitystä ja lisääntymistä tulisi käsitellä ikäkauden mukaisesti. (OPH, 2016.) Opettajien mukaan oppilaita tulee tietää omista oikeuksista, sillä lapsi ei tiedä esimerkiksi hänen itsemääräämisoikeudestaan ennen kuin hänelle kerrotaan siitä. Lapsen oikeus saada tietoa on kirjattu myös Yhdistyneiden kansakuntien lasten oikeuksien yleissopimukseen (Kangaskoski, 2016, s.205).

Nykyisen tiedon valossa seksuaalikasvatusta pidetään tänä päivänä entistä tärkeämpänä, sillä materiaalia seksuaalisuudesta ja seksistä on tarjolla enemmän kuin koskaan aiemmin (Kihlström, 2020). Kaikki tutkimukseen osallistuneet opettajat yhtä lukuun ottamatta kokevat seksuaalikasvatuksen hyvin tärkeänä ja sitä pitää heidän käsityksensä mukaan toteuttaa jo alakou-

lussa. Opettajan suppea käsitys seksuaalikasvatuksesta näyttäytyy tulosten perusteella seksuaalikasvatuksen yksipuolisempänä ja vähäisempänä toteutuksena. Kangaskoski (2016) nostaakin esille, että opettajan käsitykset, tavat ja asenteet voivat pohjautua joskus vanhentuneeseen tai vääräänkin tietoon ja esimerkiksi uskonnollinen vakaumus voi vaikuttaa siihen, miten asioita käsitetään.

Seksuaalikasvatuksen tavoitteiksi nousevat tulosten mukaan maailmankuvan avartaminen, tietoisuuden lisääminen, itsetuntemus ja ikätasoinen opetus. Ikätasoinen seksuaalikasvatus on myös WHO:n (2010) yksi seksuaalikasvatuksen periaatteista. Opettajien käsitysten mukaan seksuaalikasvatuksella voidaan vaikuttaa oppilaiden tietoihin, taitoihin sekä asenteisiin ja näin ollen yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin. Seksuaalikasvatuksen myötä lapsi osaa kohdata ja käsitellä seksuaalisuuteen liittyviä asioita paremmin ja ymmärtää ihmisten erilaisuutta, mikä lisää yhdenvertaisuutta koulussa (Kaasinen, 2016; THL, 2016, s.47).

Tutkimuksen tulokset osoittavat millaisia käsityksiä opettajilla on seksuaalikasvatuksen toteuttamisesta. Opettajien käsitysten mukaan koulun toimintakulttuurissa huomioidaan seksuaalikasvatus hyvin vähän tai ei ollenkaan. Vain yksi opettajista kokee, että koulussa vallitsee avoin keskustelukulttuuri seksuaalikasvatuksen suhteen. Koulut tarvitsevat selkeämmän mallin tai ohjeistuksen seksuaalikasvatukselle, mikä tukisi opettajien työtä ja seksuaalikasvatuksen toteuttamista, sillä seksuaalikasvatustilanteita tulee opettajien mukaan vastaan usein tavallisissa ja arkisissa tilanteissa. Koulutuksen vähäisyys ja yhteisten ohjeistuksien puute ovat johtaneet kasvatuksessa kirjaviin käytäntöihin ja erilaisiin suhtautumisiin seksuaalisuutta kohtaan (Kangaskoski, 2016, s.205). Opettajien mukaan seksuaalikasvatus tulee esille lähinnä vain siten, miten opettaja itse haluaa siihen liittyviä aiheita käsitellä.

Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että opettajien toteuttama seksuaalikasvatus on hyvin oppilaslähtöistä. Suunnitelmallisesti seksuaalikasvatukseen liittyviä sisältöjä käsitellään lähinnä viidennen ja kuudennen luokan ympäristöopin tunneilla, kun käsitellään murrosikään liittyviä asioita. Tulosten mukaan seksuaalikasvatuksen työtapana käytetään useimmiten keskustelua ja opettajat korostavat oppilaiden kiinnostuksen kohteita. Opetussuunnitelman mukaan opetuksen työtapojen lähtökohtana tulisikin olla oppilaiden oma kokemusmaailma (OPH, 2016, s.242). Tyypillisin konkreettinen seksuaalikasvatustilanne on tulosten mukaan se, kun oppilaat itse kysyvät ja nostavat jonkin asian esille. Ingman-Friberg & Carriatore (2016, s.27) tuovat esiin, että usein ajatellaan, että seksuaalikasvatus toteutuu, kunhan lapsen kysymyksiin vain vastataan. Seksuaalikasvatus ei voi kuitenkaan olla pelkästään lasten kysymysten varassa

(Carriatore, 2005). Lapsi ei osaa kysyä esimerkiksi omista oikeuksista tai turvataidoista (Ingman-Friberg & Carriatore, 2016, s.27). Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman tavoitteissa nostetaan esille myös se näkökulma, että esimerkiksi tiedot murrosiän tuomista muutoksista tulee ottaa esiin opetuksessa jo ennen kuin kehon muutokset alkavat (THL, 2016, s.47).

Opettajat korostavat seksuaalikasvatuksen toteutuksessa turvallista ilmapiiriä ja avointa keskustelukulttuuria. Ingman-Fribergin ja Carriatoren (2016, s.22) mukaan aikuisen tulee turvata lapsille ja nuorille tieto siitä, että opettajalta pystyy kysymään seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, jotta kukaan ei jää kysymysten kanssa yksin. Opettajalla ja hänen käsityksillään on merkitystä seksuaalikasvatuksen toteuttamisessa ja siinä, miten monipuolisesti oppilaat saavat tietoa koulussa tapahtuvan seksuaalikasvatuksen avulla. Tuloksista nousee esiin myös opettajien pyrkimys poistaa tabut seksuaalisuuteen liittyvien asioiden ympäriltä ja puhua asioista niiden oikeilla nimillä. Kun opettaja kokee helpoksi puhua seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, opetuksen ilmapiiri on tällöin suotuisampi uuden tiedon omaksumiselle (Kontula & Meriläinen, 2007). Opettajien käsitysten mukaan heillä on aikuisina merkittävä rooli näyttää omaa esimerkkiä siinä, miten asioista puhutaan, miten muita kohdellaan ja miten sukupuolten välistä tasa-arvoa edistetään.

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että opettajien käsitykset omista valmiuksistaan toteuttaa seksuaalikasvatusta jakaantuvat opetussuunnitelman ohjeistuksiin sekä seksuaalikasvatuksen haasteisiin ja vahvuuksiin. Yli puolet tutkimukseen osallistuneista opettajista kokevat, ettei opetussuunnitelma ohjaa tai tue seksuaalikasvatusta tarpeeksi. Alkuopetuksessa seksuaalikasvatusta ei opettajien mukaan huomioida lähes ollenkaan tai ainakaan oppisisältöjä tai tavoitteita ei liitetä seksuaalikasvatukseen kuuluviksi. Perusopetuksen opetussuunnitelmasta (2016) löytyy seksuaalikasvatuksen tavoitteita ja sisältöjä jo vuosiluokilla 1–2. Ympäristöopin opetuksen sisällöt tulee valita niin, että oppilaan ymmärrys kehosta ja sen toiminnasta kehittyy ja oman ikäkauden kasvu ja kehitys ymmärretään pääpiirteissään. Myös turvataidot ja fyysisen koskemattomuuden kunnioitus kuuluvat alkuopetuksessa harjoiteltaviin asioihin. (OPH, 2016, s.132.) Opetussuunnitelman ohjeistukset ovat opettajien käsitysten mukaan melko tulkinnanvaraisia ja ne tarvitsisivat tarkennusta siihen, miten asioita käsitellään ikätasoisesti aina alkuopetuksesta kuudennelle luokalle saakka.

Unesco (2015) toteaa, että koulujen opetussuunnitelmat ovat niin täynnä, että seksuaalikasvatukseen vaikuttaa aika- ja budjettirajoitukset. On hyvä huomioida, että seksuaalikasvatus on

yksi lukuisista kasvatukseen ja opetukseen liittyvistä aihealueista, joita opettajat jo toteuttavat. Pelkkä opetussuunnitelman kehittäminen tai seksuaalikasvatuksen vaatimusten lisääminen ei välttämättä ole ainoa ratkaisu, sillä opettajat tarvitsevat myös ohjausta ja koulutusta. Lähes jokainen opettajista kokee tarvitsevansa lisää tietoa tai taitoa seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen, ja täydennyskoulutusta saaneet opettajat kertovat sen lisänsä heidän valmiuksiansa seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen. Eniten opettajat kaipaavat materiaalia, jonka avulla seksuaalikasvatusta ja siihen liittyviä sisältöjä voi käsitellä, etenkin pienten oppilaiden kanssa. Opettajien mukaan seksuaalikasvatuksen toteuttamista helpottaa se, että seksuaalisuuteen liittyvät asiat kiinnostavat yleensä oppilaita ja opettajat kokevatkin keskustelun omaksi vahvuudekseen seksuaalikasvatuksessa.

Tuloksista käy ilmi, että seksuaalisuuteen liittyviä asioita ei ole aina helppo opettaa. Haasteita ovat esimerkiksi aiheen sensitiivisyys sekä oppilaiden asenteet ja niihin vaikuttaminen. Tutkimuksiin perustuvaan asiantietoon ja esimerkiksi seksuaalikasvatuksen oppaisiin perehtyminen voi luoda varmuutta omaan opetukseen ja toimintaan. Esimerkiksi vuonna 2019 on julkaistu Susanna Ruuhilahden ja Suss Åhmanin laatima Pi(m)ppelipom -seksuaalikasvatusmateriaali, joka tukee alakouluikäisen seksuaalikasvatusta. Materiaalia on koottu ja jaoteltu 1–2 vuosiluokille, 3–4 vuosiluokille ja 5–6 vuosiluokille. Materiaali sisältää esimerkiksi tuntiehdotuksia, jotka käsittelevät seksuaalisuuteen liittyviä asioita kuten tunteita, kehoa ja turvataitoja (Ruuhilahti & Åhman, 2019.) Opettajan kannattaa siis hyödyntää seksuaalikasvatuksen tukena eri ammattilaisten laatimia valmiita materiaaleja ja oppaita.

Tutkimuksen uskottavuus perustuu siihen, että tutkija noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä (Tuomi & Sarajarvi, 2018). Vastuu hyvän tieteellisen käytännön noudattamisesta ja tutkimuksen rehellisyydestä on aina tutkijalla itsellään ja olen pyrkinyt läpi tutkimusprosessin huomioidaan eettisyyteen ja luotettavuuteen liittyviä kysymyksiä. Tässä tutkimuksessa, kuten Kettusen (2022) mukaan fenomenografisessa tutkimuksessa yleensä, aineiston koko on pieni, joten tulokset eivät ole yleistettävissä. Tutkimustulokset antavat kuitenkin osviittaa alakoulun opettajien käsityksistä seksuaalikasvatuksesta ja sen toteuttamisesta. Laadullisessa tutkimuksessa yhdistyvät tutkijan ja tutkittavien arvomaailmat, joten tutkimuksen lukijalle pitää antaa mahdollisuus omien tulkintojen tekemiseen (Huusko & Paloniemi, 2006, s.170). Luotettavuutta arvioitaessa tulee huomioida, miten tutkija on raportoinut tutkimuksen eri vaiheita. Tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi olen kuvaillut tutkimusprosessin vaiheita, esittänyt muodostamani kategoriat taulukoiden muodossa ja käyttänyt lainauksia aineistosta, joka mahdollistaa lukijalle tulkintojen arvioinnin.

Toivon tämän tutkimuksen lisäävän tietoisuutta seksuaalikasvatuksesta ja sen merkityksestä alakouluikäisille lapsille ja nuorille. Ingman-Friberg ja Carriatore (2016) tuovat esiin, että lasten oikeudet toteutuvat paremmin, kun lapsilla on pienestä pitäen turvataitoja, kyky tunnistaa ja puolustaa rajojaan ja puhua omasta kehostaan ja seksuaalisuudesta. Samalla myös lapsen terveyttä edistävät tiedot, taidot ja asenteet vahvistuvat. Lapsen kokiessa kehonsa hyväksi ja että kaikkien kehoa pitää arvostaa, opitaan vastuullisuutta ja kunnioitusta, mikä edistää vanhempanakin turvallista käytöstä. Tämä johtaa nuoruudessa ja aikuisuudessa parempaan itsetuntoon ja suojaan sekä mahdollisuuteen nauttia omasta kehosta, seksuaalisuudesta ja parisuhhteesta. (Ingman-Friberg & Carriatore, 2016, s.20–22.) Tämän tutkimuksen myötä toivon avoimen ja myönteisen ilmapiirin ja käsitysten lisääntyvän lasten ja nuorten seksuaalikasvatuksen ympärillä. Toivon, että tutkimustulokset voivat edistää käytännön opetus- ja kasvatustyötä koulussa.

Tutkimusta alakoulun seksuaalikasvatuksesta tarvitaan, jotta sitä pystytään kehittämään sellaiseksi, että se tukee tasavertaisesti lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä. Tutkimusta tehdessä mieleeni nousi erilaisia jatkotutkimusideoita ja -aiheita, joita olisi mielenkiintoista toteuttaa ja saada niihin liittyen lisää tietoa. Mielenkiintoisia jatkotutkimusaiheita olisivat esimerkiksi seksuaalikasvatuksen tutkiminen oppilaiden näkökulmasta sekä seksuaalikasvatuksen oppimateriaalin kartoittaminen ja niiden sisältöjen tutkiminen.

Lähteet

- Aho, T., Kotiranta-Ainamo, A., Pelander, A. & Rinkkinen, T. (2008). Puhutaan seksuaalisuudesta – nuori vastaanotolla. Teoksessa P. Alkio (toim.), *Puhutaan seksuaalisuudesta – nuori vastaanotolla*. Väestöliitto.
- Alasuutarila, P. (2011). *Laadullinen tutkimus 2.0*. (4. uud. p.) Vastapaino.
- Bildjuschkin, K. (2015). Seksuaalikasvatus. Teoksessa K. Bildjuschkin (toim.), *Seksuaalikasvatuksen tueksi*, (s. 13–15). Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Haettu osoitteesta https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%C3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5
- Cacciatore, R. (2005). Seksuaalisuus – etu vai haitta koulutyölle? Teoksessa H. Peltonen & L. Kannas (toim.), *Terveystieto tutuksi – ensiapua terveystiedon opettamiseen* (s.147–187). Opetushallitus.
- Cacciatore, R., Hervonen, A. & Kosunen, E. (2003). *Seksuaalisuus elämäkkaressa*. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim.
- Carriatore, R. & Ingman-Friberg, S. (2016). Väestöliitossa tehty Laseke-tutkimus. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Carriatore (toim.), *Keho on leikki* (s.32–40).
- Depauli, C. & Plaute, W. (2018). *Parents' and teachers' attitudes, objections and expectations towards sexuality education in primary schools in Austria*. *Sex Education*, 18(5): 511–526. <https://doi.org/10.1080/14681811.2018.1433650>
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2014). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. (10. painos).
- Goldfarb, E. S., & Lieberman, L. D. (2021). Three decades of research: The case for comprehensive sex education. *Journal of Adolescent Health*, 68(1), 13–27. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.07.036>
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2013). *Tutki ja kirjoita*. (15.–17. painos).
- Huuki, T. (2016). Pinoa pusua ja puserrusta: Vallan sukupuolistuneet virtaukset lasten leikeissä. *Sukupuolen tutkimus* 29 (3), 11–24. Haettu osoitteesta <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfi-fe201703011934.pdf>
- Huusko, M. & Paloniemi, S. (2006). Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissä. *Kasvatus* 37 (2), 162–173.
- Häkkinen, K. (1996). *Fenomenografisen tutkimuksen juuria etsimässä. Teoreettinen katsaus fenomenografisen tutkimuksen lähtökohtiin*. Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 21.

- Ilmonen, K. & Korhonen, E. (2016). Oikeus omaan seksuaalisuuteen. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Carriatore (toim.), *Keho on leikki* (s.110–112).
- Ingman-Friberg & Carriatore, (2016). Mitä on lapsen seksuaalisuus? Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Carriatore (toim.), *Keho on leikki* (s.25–31).
- Kaasinen, A. (2016). Rakkauden opettelua ja kehotunnekasvatusta – seksuaalikasvatus alakoulussa. Teoksessa K. Juuti (toim.), *Ympäristöoppia opettamaan* (s.287–302).
- Kangaskoski, H. (2016). Seksuaalikasvatusta päivähoitossa. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Carriatore (toim.), *Keho on leikki* (s.197–208).
- Kankkunen, H. & Takala, O. (2016). Varhaiskasvatus rinnalla kulkijana. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Carriatore (toim.), *Keho on leikki* (s.186–196).
- Kettunen, J. (2022). Fenomenografia. Teoksessa J. Vuori (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Haettu 19.8.2022 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/metodelmaopetus/kvali/teoreettis-metodologiset-viitekehukset/fenomenografia/>
- Kihlström, M. (2020). *Oikeilla nimillä: seksuaaliopas aikuisille*. Kosmos.
- Kontula, O. & Meriläinen, H. (2007). *Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa*. Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 26/2007.
- Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. (1999). *Seksuaalisuuden portaat: Opetuspaketti peruskoulun 1.–9. luokille*. Opetushallitus.
- Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. (2010). *Portaita pitkin: Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen; opas vanhemmille*. WSOY.
- Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. (2015). *Seksuaalisuuden portaat*. Opetushallitus.
- Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. (2019). *Rakkaus, ilo, rohkeus: Seksuaalisuuden portaat*.
- Laru, S., Riihonen, R. & Carriatore, R. (2016). Lapsen psykoseksuaalisen kehityksen tukeminen. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Carriatore (toim.), *Keho on leikki* (s.113–129).
- Liinamo, A. (2005). *Suomalaisnuorten seksuaalikasvatus ja seksuaaliterveystiedot oppilaan ja koulun näkökulmasta: arviointia terveyden edistämisen viitekehyksessä*. [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto].
- Maailman terveysjärjestön (WHO), Euroopan aluetuimisto ja BZgA. (2010). *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa*. Valopaino oy.
- Marton, F. (1981). Phenomenography – describing conceptions of the world around us. *Instructional Science* 10, 177–200.

- Marton, F. (1990). Phenomenography: Research Approach to Investigating Different Understanding of Reality. Teoksessa Sherman, R.R. & Webb, R.B. (toim.), *Qualitative Research in Education: Focus and Methods* (s. 141–161). The Falmer Press. 2. painos.
- Niikko, A. (2003). *Fenomenografia kasvatustieteellisessä tutkimuksessa*. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 85. Joensuun yliopisto.
- Oinonen, M. & Susineva, A. (2019). *Seksuaalikasvattajan käsikirja*. Haettu osoitteesta https://hivpoint.fi/wp-content/uploads/2020/09/Seksuaalikasvattajankasikirja_netiver-sio.pdf
- Opetushallitus. (2016). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*.
- Palkoaho, M. (24.8.2022). *Sukupuoliroolien koettelu nousi nopeasti trendiksi helsinkiläisessä alakoulussa – Ammatillaiset kertovat tavoitteista*. Helsingin Sanomat. Haettu osoitteesta <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000009007686.html>
- Riihonen, R., Laru, S. & Cacciatore, R. (2015). Ihmisen psykososiaalinen kehitys. Teoksessa K. Bildjuschkin (toim.), *Seksuaalikasvatuksen tueksi* (s. 47–55). Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Haettu osoitteesta https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%C3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5
- Ruuhilahti, S. & Åhman, S. (2019). *Pi(m)ppelipom – Simppeliä seksuaalikasvatusta alakouluikäisille*.
- Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (2010). Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* (s.9–36). Setä. (2021). *Sateenkaari oppilaitoksessa. Opas sateenkaarevasta yhdenvertaisuudesta ja turvallisemmasta toimintakulttuurista*. Setan julkaisut 2021. Haettu osoitteesta <https://setary.sharepoint.com/Setafitiedostoalue/Forms/AllItems.aspx?id=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit%2FSateenkaari%5Foppilaitoksessa%5F2021%2Epdf&parent=%2FSetafitiedostoalue%2FOppaat%2Desitteet%2Ddokumentit&p=true&ga=1>
- Terveiden- ja hyvinvoinninlaitos. (2016). *Edistä, ehkäise, vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymis-terveyden toimintaohjelma 2014–2020*. (toim.), E. Raussi-Lehto & R. Klemetti. Opas 33. Haettu osoitteesta <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-174-7>
- Terävä, H. (29.7.2021). *Seksuaalikasvatus pitäisi aloittaa jo päiväkodissa, sanoo terapeutti, joka näkee puutteelliseen seksuaalikasvatuksen tulokset vastaanotollaan*. Yle uutiset. Haettu osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-12035270>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.

- Unesco. (2015). *Emerging evidence, lessons and practise in comprehensive sexuality education. A global rewiev.* France: UNESCO. Haettu 15.11.2022 osoitteesta https://www.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/CSE_Global_Review_2015.pdf
- Unesco. (2018). *International technical guidance on sexuality education. An evidence-informed approach.* Haettu 15.9.2022 osoitteesta <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/ITGSE.pdf>
- Väestöliitto. (2019). *Seksuaalioikeudet.* Väestötietosarja 29. Haettu osoitteesta https://www.hyvakysymys.fi/uploads/2019/12/12839351-valmiswebseksuaalisuusoi-keus_julkaisu_2019_sisus_web.pdf
- Väestöliitto. (2022). *Lapsen seksuaalinen kehitys.* Haettu 15.8.2022 osoitteesta <https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lasten-kehotunnekasvatus/keho-ja-tunteet/lapsen-seksuaalisuus/>
- Väestöliitto. (2022). *Mitä on kehotunnekasvatus.* Haettu 20.8.2022 osoitteesta <https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lasten-kehotunnekasvatus/mita-on-kehotunnekasvatus/>
- Väestöliitto. (2022). *Tue lapsen itsemääräämisoikeutta.* Haettu 9.11.2022 osoitteesta <https://www.etoleyksin.fi/faq-items/3-tue-lapsen-itsemaaraamisoikeutta/>

Liite 1

Kyselylomake

1. Mihin ikäryhmään kuulut?

- alle 25 vuotta
- 25–29 vuotta
- 30–34 vuotta
- 35–39 vuotta
- 40–44 vuotta
- 45–49 vuotta
- 50–54 vuotta
- 55 vuotta tai enemmän

2. Opetus-/työkokemus vuosina?

- alle 5 vuotta
- 5–10 vuotta
- 10–15 vuotta
- yli 15 vuotta

3. Onko sinulla erityistä harrastuneisuutta/koulutusta seksuaalikasvatukseen?

- Kyllä
- Ei

4. Miten kuvailisit omin sanoin seksuaalikasvatusta, mitä se on?

5. Miksi seksuaalikasvatusta tarvitaan alakoulussa? Vai tarvitaanko?

Seksuaalikasvatuksen toteuttaminen:

6. Miten koulussasi huomioidaan seksuaalikasvatus?

7. Millä tavalla itse toteutat seksuaalikasvatusta?

8. Onko sinulla antaa konkreettista esimerkkiä tilanteesta, jossa olet toteuttanut seksuaalikasvatusta? (esim. oppitunnit, muut koulupäivän hetket)

9. Minkä koet seksuaalikasvatuksessa helpoksi? Entä vaikeaksi?

10. Miten koet opetussuunnitelman ohjaavan ja tukevan seksuaalikasvatusta?

11. Miten opetussuunnitelmassa pitäisi kehittää seksuaalikasvatukseen liittyviä ohjeistuksia?

12. Koetko tarvitsevasi lisää tietoa tai taitoa seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen?

- Kyllä, mitä?
- En

13. Haluatko tuoda vielä esille jotain mielestäsi oleellista seksuaalikasvatukseen liittyvää, jota ei käsitelty tässä kyselyssä?